

Reakcije hrvatskih novina i crkvene reakcije na dvoboj između narodnjaka Izidora Kršnjavoga i pravaša Milana Pavlovića 1885.

U radu se, uz prethodni osnovni prikaz dijela političke i crkvene scene Banske Hrvatske sredinom 80-ih godina 19. stoljeća, iznosi, uz ostalo i na temelju arhivskih izvora, kako je i zašto došlo do dvoboja pištoljima narodnjaka Izidora Kršnjavog i pravaša Milana Pavlovića 1885, navodeći i pravne posljedice. Naznačuje se niz međusobno isprepletenih hrvatskih političkih, novinskih i crkvenih reakcija što su uslijedile. Prati se i u konačnici zaključuje kako su one u mnogome bile apriorističke, odnosno uvjetovane onodobnim političkim svrstavanjima u vrijeme početka Khuenova banovanja.

Uvod

Političke novine oduvijek su medij koji svojim čitateljima, ali i široj javnosti, šalje i točno određene političke poruke što ih dijele njegovi vlasnici ili uredništvo. Privatna pisma, pak, mogu još dublje osvijetliti motive nečijeg djelovanja, osjećaje, vrijednosti koje tko zastupa, pogotovo ako su ona pisana političkim istomišljenicima, a postaju posebno povijesno vrijedna ako se usporede s javnim istupima istih tih pojedinaca ili, pak, s drugim njihovim privatnim pismima upućenima neistomišljenicima i sl. Vrijeme 80-ih godina 19. stoljeća u hrvatskoj povijesti po tome nije iznimka.

Ovaj članak ima kao podlogu događaj dvoboja pištoljima između Izidora Kršnjavog i Milana Pavlovića 22. siječnja 1885. Stari su Germani, što se održalo tijekom srednjovjekovne povijesti sve do početka 16. stoljeća, neke razmirice običavali rješavati dvobojem što ga je kao „rješenje“ suprotstavljenim stranama propisivala sudska vlast. Tako je dvoboj da(va)o pravorijek o tome je li u nekoj me sporu u pravu ovaj ili onaj sudionik dotičnoga spora.¹ Nadaleko je glasovit okršaj plemića Jeana de Carrougesa i Jacquesa le Grisa u francuskom dvoboju, posljednjem odobrenom od strane njihova Parlamenta 1386.² Neiscrpan je niz

¹ Usp. *Katolički list*, 5. ožujka 1885, 78; *Sloboda*, 20. veljače 1885, 1.

² Usp. JAGER 2006.

slavnih ličnosti koje su bivale sudionicima dvoboja. I u hrvatskom društvu toga vremena dvoboj nije bio rijetka pojava.³

No, u ovome slučajno posebno je značajno to što je sudionik dvoboja jedna od najznačajnijih i najzaslužnijih hrvatskih političkih ličnosti zadnjeg tromjesečja 19. stoljeća – Izidor Kršnjavi. O spomenutom dvoboju nije se sustavno pisalo, no osim novina i korespondencije iz 1885. te osvrtu iz pera samoga Kršnjavog, u suvremeno doba njegovo spominjanje nalazimo u radovima mnogih povjesničara, premda vrlo parcijalno, i to uvijek mimogred, unutar neke druge teme koja dvoboj ne uzima čak niti kao podlogu za razradu neke druge teme.⁴ Povrh toga, specifičan je doprinos ovoga rada i u tome što na podlozi spomenutoga dvoboja, tadašnje političke situacije i općeg političkog usmjerenja glavnih aktera i komentatora toga događaja, a imajući na umu građanske i crkvene kazne za čin dvoboja, kani napraviti analizu motivacije i djelovanja navedenih aktera. Uz to će se i pokušati pružiti jasna slika o tome koliko su i kako reakcije na dvoboj uvjetovane nekim prethodno usvojenim političkim stavovima u onoga tko se o dvoboju oglašava javno (u tisku) ili privatno (u pismima crkvenih uglednika). Potvrda da je tome zaista bilo tako, odnosno da su reakcije na dvoboj u velikoj mjeri posljedica u svijest inkorporiranih apriorističkih stajališta i odraz političkih svrstavanja – temeljna je hipoteza ovoga rada. U svemu tome dvoboj Kršnjavog i Pavlovića ipak je, kako je naznačeno, samo podloga, povod, značajan i nigdje dosad sustavnije analiziran. Odnosno, dvoboj je poluga za analizu političkog položaja pojedinih sudionika, komentatora i novina, ali i za analizu njihove motivacije kad se o dvoboju oglašavaju.

Izidor Kršnjavi na raskrižju puteva

Sredina osamdesetih godina 19. stoljeća za Izidora Kršnjavog (1845 – 1927) bila je svojevrsna prekretnica u životu. U karijerno-političkom pogledu on je na

³ Tome svjedoče i riječi nadbiskupa zagrebačkoga Josipa Mihalovića koji kaže da je dvoboj „postao gotovo svakodnevna pojava i ne pobuđuje pozornost“ (Pismo kardinala Mihalovića papinske nunciju Serafinu Vannutelliju od 21. veljače 1885. u: BALABANIĆ I KOLANOVIĆ 1999: 405). Također, pravaški vođa Ante Starčević u svojem prvome članku u *Slobodi* u seriji o ovoj temi na samome početku spominje kako „[J]esenas se govorilo o jednomu, od zimus govori se o drugom dvoboju kraj Zagreba“ (*Sloboda*, 17. veljače 1885). Moglo bi biti zanimljivo i kako je Mile Starčević, osvrćući se na jedan drugi dvoboj, izražavao u pogledu osobnog odnosa prema sudionicima dvoboja (ne govorimo ovdje o pitanju kanonskih kazni) drukčije stajalište od niže u radu iznesenog stajališta „oca Domovine“ Ante Starčevića, kojemu je bio sinovac. Mile Starčević je tako 1899. zaključuje Jure Krišto koristeći se saborskim izvorima, prigovarao nadbiskupu Posiloviću jer „je objedovao sa županom Rubidom iako je ovaj izazvao Potočnjaka na dvoboj, što se jasno kosilo s crkvenim zakonom“ (KRIŠTO 1994: 134).

⁴ To su sve dolje spomenuti pojedinačni radovi Mirjane Gross, Zorana Grijaka, Mire Kolar, Mate Artukovića te zajednički rad Stjepana Matkovića i Zlatka Matijevića uz, u ovome radu, proširenje, pa i ispravljanje ondje navedenih ocjena i saznanja te njihovo sagledavanje kroz nove perspektive.

raskrižju vlastitih puteva, na pragu četrdesete godine života, bio suočen sa značajnom dvojbom. Posvemašnjim porastom mađarizacije⁵ u političkom smislu, izbor je postajao sve razvidnijim. S jedne strane nudilo mu se tavorenje u političkom zapetku izvan struktura vlasti⁶, što posljedično donosi neznatnu mogućnost utjecaja na društvene reforme, koliko god plemenite pritom njegove namjere bile i koliko god on bio poznat i aktivan kao možebitno bliži oporbi. S druge strane nudila mu se prilika za značajniji društveno-politički angažman koja je u dogledno vrijeme lako mogla rezultirati pravim kulturnim preporodom njegova naroda. Pri tome je suočen sa stoljetnom dvojbom hrvatskih političara i hrvatske politike – „slomi me, a da me ne saviješ“ kao prve opcije ili „savij me, a da me ne slomiš“ kao druge opcije.⁷ Kršnjavi, svjestan u svemu političke nemoći brojčano ipak nezanemarive opozicije, kao i usporednog jačanja mađarizacije i učvršćivanja Khuenove vlasti, odlučio se ipak za drugu opciju. Na nagovor Ivana Vončine, predstojnika Odjela za bogoštovlje i nastavu, Kršnjavi, tada već afirmirani kulturni uglednik iz kojega su osnuci Društva umjetnosti (1878) te Muzeja za umjetnost i obrt (1880) i Obrtne škole (1882)⁸, kandidirao se na izborima za Hrvatski sabor 1884. na listi do tada i od tada vladajuće Narodne stranke. Pobijedio je u slavonskobrodskome izbornome kotaru te postao zapažen i vlastima odan narodni zastupnik.⁹

Navedeno je razdoblje burno i za hrvatsko društvo. Godine 1883. postavljaju se dvojezični natpisi na carinske i financijske urede, izbijaju nemiri – u sinergiji s lošim gospodarskim stanjem seljaka – diljem središnje i sjeverne Hrvatske, a ban Ladislav Pejačević odstupa s dužnosti.¹⁰ Nakon ukidanja Ustava i tromjesečnog Rambergova komesarijata, na mjesto bana od 1. prosinca 1883. dolazi Károly Khuen-Héderváry koji će doslovno od samoga početka vladavine, i načina na koji je stupio na dužnost, još više pojačavati mađarizaciju.¹¹

⁵ Iako postoje tvrdnje kako u Khuenovo doba nije bilo mađarizacije (usp. ŠOKČEVIĆ 2006: 11), ističemo kako u ovome kontekstu i u ovome vremenu pod mađarizacijom razumijevamo nametanje, od strane ugarske Vlade, „vanjskih znakova jedinstvenosti Zemalja ugarske krune i mađarske prevlasti u njima“ (HOLJEVAC 2014: 115) te u tom smjeru oprimjerenje čitavim nizom identitetskih, uključivo i jezičnih, odluka (za primjere usp. Isto: 115-116). Navedeni je Zbornik s Holjevčevim tekstom u cijelosti dostupan i na: <https://www.azoo.hr/app/uploads/uvezeno/manjine/Manjine.pdf> (posjet 26. 8. 2021).

⁶ Dakako, ovdje se misli isključivo na sudjelovanje u oblikovanju političke vlasti ili barem znatan potencijal za takvo što. Stoga je ta ocjena, ako prethodni uvjeti nisu ispunjeni, načelno neovisna o karijernom uspjehu na Sveučilištu i u Akademiji, pa čak i o potencijalnom političkom vizionarstvu.

⁷ Takvom stilskom figurom više se puta i iz više kolegija na predavanjima koristio prof. dr. sc. Ljubomir Antić. Autor ga je imao priliku slušati 2004/2005. na Hrvatskim studijima na trima kolegijima koji su se redom bavili nekim aspektima hrvatske povijesti 20. stoljeća.

⁸ Usp. GRIJAK I ČOŠIĆ 2012: 236.

⁹ Usp. ARTUKOVIĆ 2006: 217-218.

¹⁰ Usp. PAVLIČEVIĆ 1980: 117-313.

¹¹ Usp. GROSS 2000: 407-449; TURKALJ 2009: 212-266.

Crkvene ličnosti na društvenoj pozornici

Josip Juraj Strossmayer (1815 – 1905), đakovački biskup, bio je temperamentna i poprilično nagla osoba. Takva ocjena dolazi do izražaja u njegovim bogatim korespondencijama o svakom iole značajnijem društvenom pitanju. Taj se 70-godišnjak do 1885. devet godina intenzivno dopisivao s Kršnjavim, svojim dotadašnjim mezmimcem u kojega je polagao velike nade. Zalaganjem đakovačkoga mecene Kršnjavi ostavlja trag u spomenutim kulturnim institucijama i postaje sveučilišni profesor na Mudroslovnom fakultetu, a Strossmayer ga jedno vrijeme i osobno financira dok besplatno predaje.¹² Istovremeno, od 1878. Kršnjavi je i predavač na zagrebačkom Bogoslovnom fakultetu u prostorijama Nadbiskupskog bogoslovnog sjemeništa. No, zbog političkog angažmana Kršnjavog na strani narodnjaka, Strossmayer s njime prekida kontakt. Đakovački biskup, premda odavno formalno politički neaktivan, i dalje s razlogom slovi kao neformalni vođa oporbene Neodvisne narodne stranke, koja se od Narodne stranke odcijepila tada i ne tako davne 1880.¹³

Na mjestu zagrebačkog nadbiskupa u navedeno se doba 1885. već 15 godina nalazio Narodnoj stranci, pa time i ugarskom političkom vrhu, blizak kardinal Josip Mihalović (izvorno József Mihálovics), inače Mađar. Naravno, i njegovi najbliži kaptolski suradnici dominantno su dijelili istovjetne političke poglede. Khuenova je želja bila da se na Kaptolu i nakon izbora budućega nadbiskupa nastavi kontinuitet Mihalovićevih političkih pogleda. Tako je mjesto zagrebačkoga nadbiskupa nakon Mihalovićeve smrti, a nasuprot Strossmayerovoj neuspješnoj agitaciji za imenjaka mu Stadlera, upražnjeno od 1891. pa čak do 1894. zbog nemogućnosti da se postigne ikakav dogovor o kompromisnome kandidatu.¹⁴

Valja reći da je nezanemariva nazočnost svećenstva u trima najznačajnijim političkim opcijama (narodnjaka, pravaša i neodvisnjaka), s jedne strane, sasvim sprečavala njihovo jedinstveno djelovanje u političkim i personalnim crkvenim pitanjima. No, s druge strane, takva nazočnost u velikoj je mjeri i onemogućavala možebitnu anticrkvenu oštricu bilo koje od tih stranaka.

Političke prilike u Hrvatskoj nakon pristupanja Kršnjavog Narodnoj stranci

Proces srašćivanja Narodne stranke s nekim aspektima vladajuće politike polako, a sigurno dobivao je sve jači zamah vrlo brzo nakon revizije Hrvatsko-ugarske nagodbe 1873, usporedno sa sve većom ogluhom narodnjaka na njezino kršenje.

¹² Usp. ARTUKOVIĆ 2006: 218. Za širi odnos Kršnjavoga i Strossmayera usp. GRIJAK 2011: 97-181.

¹³ Usp. HORVAT 1990: 211; ŠIDAK, GROSS i dr. 1968: 98-99.

¹⁴ Usp. STRECHA 2008: 21-22; KRIŠTO 1994: 98.

Sve je to bilo praćeno i pojaćanjem narodnjaćkih redova bivšim unionistima. No, stranaćkim raskolom 1880, ako to već i nije bilo prije, sudbina je tome procesu definitivno bila odrećena.¹⁵ Trenutak pristupa i pobjede Kršnjavoga u brodskom kotaru na listi Narodne stranke u simbolićkome se smislu moće ocijeniti kao pećat na poćetak nove ere Narodne stranke. U njoj je ona nakon blage i ugarskoj Vladi popustljive politićke opcije (1880 – 1883) upravo zapoćela preoblikovanje u izravnog izvršitelja Khuenove politike u Hrvatskoj, što je tijekom idućih godina zbog heterogene strukture stranke bio ipak ne posve završen proces.¹⁶

Ćakovaćki je prelat još kao stranaćki aktivan i nesporan autoritet okupljao oko sebe i sebi politićki bliskoga kruga ljudi znaćajan broj svećenika, meću kojima i velik broj intelektualaca. S vremenom to svećenstvo postaje sve starije, a ono nešto mlaće, koje s godinama sve više stasa, ima pomalo drukćije politićke nazore.

U doba poćetka Khuenove vladavine na politićkoj sceni djeluje još jedna znaćajna politićka stranka. Nakon pasiviziranja Stranke prava poslije Kvaternikove Rakovićke bune 1871. i sedmogodišnjega razdoblja koje je umalo završilo njezinim ugasnućem, 1878. zapoćinje njezin politićki uspon koji se nastavlja i nakon sjedinenja Vojne krajine s Banskom Hrvatskom 1881. Pravaši, naime, znaćajan broj zastupnika dobivaju iz tih „novih“ podrućja, a u saborskom sazivu 1884 – 1887 u konaćnici imaju dvadeset i ćetiri mandata.¹⁷ Pravaši tada svojim jednostavnim stilom i zahtjevima koji, premda za sve vladajuće nerealni, mnogima lijepo zvuće i izgledaju obećavajuće, zadobivaju simpatije širih slojeva puka, meću inima i mnogih mladih ljudi, ukljućivo i svećenika.

No, na kraju je toga saborskoga saziva politićka situacija već bila podosta drukćija. Naime, pravaši i neodvisnjaci s vremenom su spoznali svoju stvarnu politićku nemoć. Toj je opoziciji dobrim dijelom slomljena kićma Khuenovom politikom koju provodi prethodne ćetiri godine, uslijed ćega jedan njezin dio postaje skloniji realnijem sagledavanju politićke scene. Spomenuti je proces, dakako, izraćeniji u pravaša koji su svojom politikom negacije Hrvatsko-ugarske nagodbe bili ćustrija oporba nego neodvisnjaci. Samim time, razoćaranja su u njih bila veća, a situacija ih je prisiljavala da se iz pokreta polako preobraze u stranku. Ipak, cijela je oporba izmorena životom pod Khuenovom ćizmom, pa tako i neodvisnjaci. Meću njima bilo je ipak više intelektualaca i iskusnijih politićara koji su, premda nezadovoljni banovom i narodnjaćkom politikom, u pravilu bili odmjerениjih i realnijih zahtjeva negoli pravaši. Protjecanjem vremena ni mećunarodne okolnosti

¹⁵ Usp. GROSS I SZABO 2002: 221-256 (posebno 251), 465-471.

¹⁶ O preoblikovanju Narodne stranke posebno usp. OSTAJMER 2018: 48-52.

¹⁷ Stranka prava ostvarila je pobjedu u dvadeset i pet izbornih kotara, ali budući da su neke osobe bile kandidati i pobjednici u više izbornih kotara, izbori su se negdje morali ponoviti, što je na kraju rezultiralo s dvadeset i ćetiri mandata, odnosno zastupnika. Usp. TURKALJ 2009: 339-340.

više ne idu u prilog pravašima. Dok su pravaši prije i na početku Khuenove vlasti polagali nade u Rusiju iz taktičkih razloga, očekujući da će ona zaratiti s Austro-Ugarskom Monarhijom, baciti je u ropotarnicu povijesti i tako pridonijeti bržem putu do hrvatske samostalnosti, ruskim povlačenjem s Balkana pravaške se nade izjalovljuju. Zbog svega je toga upravo godina 1884. ili 1885. vrijeme u kojoj je dvoboj mladoga pravaša i istaknutoga narodnjaka vjerojatniji nego nekoliko godina kasnije. Uostalom, ne slučajno, baš potkraj 1885. ban Khuen-Héderváry u Hrvatskome saboru dobiva od pravaša, kojima će uskoro i zbog toga krila biti podrezana, kasnije nadaleko popularni „vritnjak“. Na pravaškoj je strani među napadačima na bana bio i sekundant dvoboja o kojemu ovdje govorimo, David Starčević.¹⁸

Saborske rasprave – povod dvoboja

Khuenovoj i narodnjačkoj politici pojam je verifikacije mandata bio djelatno, premda ne nužno uvijek i pravno neosnovano, oruđe u političkoj borbi. Tako je, s jedne strane, na prijelazu iz 1884. u 1885. odbijeno verificiranje mandata pravašu Eugenu Kumičiću.¹⁹

S druge su, pak, strane bile radnje koje su prethodile na kraju uspješnoj verifikaciji mandata narodnjaka Vase Paukovića, izabranoga u brloškome kotaru. One nisu očitovane samo u saborskim raspravama o toj temi u listopadu 1884. i u siječnju 1885. već i u, između toga, neprikladno obavljenom poslu saborskoga tijela koje je za dotičnoga narodnjaka trebalo ispitati određene navode o njegovu nečasnom ponašanju, a koje bi priječile verifikaciju.

Na izborima 1883. u Brlogu pravaški kandidat Ladislav Krajač pobijedio je Vasu Paukovića i Konstantina baruna Rukavinu²⁰, dok je u Brinju pravaški kandidat Milan Pavlović pobijedio Milu pl. Drakulića.²¹ I jedno i drugo područje bilo je iz netom prije dvije godine ugasle Vojne krajine. I na jednom i na drugom području stoga su se narodni zastupnici birali na godinu dana, s mandatom do 1884, kada bi se trebali održati novi izbori.

¹⁸ Usp. GROSS 2000: 450-592; TURKALJ 2009: 64-78, 267-463.

¹⁹ Usp. TURKALJ 2009: 339.

²⁰ Usp. Ista 2003: 301-302. Usp. također većim dijelom istovjetno u odnosu na netom spomenuto: Ista 2004: 1021-1022. Jasna Turkalj navodi ovdje da su i Pauković i Konstantin barun Rukavina bili kandidati „vladine stranke“, premda prvi Srbin i pravoslavac, a drugi katolik. No, politička pragmatika izbornog procesa, odnosno jednokružnog većinskog izbornog sustava i elementarna logika omogućuje nam zaključak o teškom propustu, pa čak i realnosti svađe unutar vladajućih redova jer je baš ta dvojnost kandidature vladajućih omogućila međusobno raspršivanje vladajućih glasova, a time i pobjedu trećemu kandidatu.

²¹ Usp. Ista 2003: 302-303. Usp. također i manjim dijelom istovjetno u odnosu na netom spomenuto: ISTA 2004: 1021-1025.

Godine 1884. Vlada nipošto nije željela reprizu prošlogodišnjeg slučaja. Premda je u brinjskome kotaru pobjedu ponovno izvojevao Milan Pavlović²², u brloškome je kotaru to pošlo za rukom Vasi Paukoviću u srazu protiv novog-starog kandidata pravaša Ladislava Krajača, a nakon raspuštanja Općinskog vijeća, postavljanja Vladina povjerenika koji je dao i uhićivati Krajačeve pristaše, dolaska žandara i vojske, određene zabrane kretanja unutar općinskog područja i prijetnji svećenstvu zbog možebitnog iskazivanja vlastitog političkog uvjerenja na biralištima.²³

Na X, XI. i XII. sjednici Hrvatskoga sabora, održanima 11, 14. i 16. listopada 1884,²⁴ pokrenuta je, kako je u sadržaju stenograma naznačeno, „[R]azprava o prepornom izboru Vase Paukovića za 8. izborni kotar Brlog“²⁵. Na prvoj je od navedenih sjednica 11. listopada tema načeta te se o njoj raspravljalo oko pola dana, 14. listopada cijeli dan (s iznimkom glasovanja na početku o drugoj temi), a 16. listopada se, pak, samo pristupilo glasovanjima prilikom kojih je odlučeno: a) da se odbija verificirati mandat Vasi Paukoviću i b) da će se osnovati tročlano povjerenstvo, sastavljeno od narodnjaka, neodvisnjaka i pravaša, koje će ispitati navode o Paukovićevim nečasnostima. O kakvim je nečasnostima riječ?

Zahvaljujući stenogramima saborskih sjednica, imamo uvid u riječi koje je pravaš Milan Pavlović uputio narodnjaku Vasi Paukoviću prilikom rasprave o verificaciji mandata. One najuvredljivijega karaktera glase: „Ja sam čuo, da je g. Pauković iz svakoga društva isključen: iz štedionice, občinskog zastupstva, čitaonice, pjevačkoga društva. Nijedno pošteno društvo neće, da ga trpi; dapače mu je javno u skupštini kazato – njegov ne znam jeli prijatelj, ali iste vjere koje i on, braća su – kazao mu je javno u štedioničkoj skupštini: ‘ti si ukrao 100 for.’ To nije g. Pauković opovrgao, kao što nije ovoga, što mu je danas kazano.“²⁶

No, Pavlović u toj višednevnoj raspravi na listopadskim sjednicama 1884. nikako nije bio jedini koji je nastupio na takav način. Iz stenograma vidljivo je da je i načelno bilo povišenih tonova, za neke i uvredljiva karaktera, u raspravi koja je počela pritužbama o opisanim predizbornim i izbornim zbivanjima te pitanjem treba li se o verificaciji uopće raspravljati jer nije priložena kaucija od 300 forinti.²⁷

²² Usp. Ista 2003: 310.

²³ Usp. Isto: 308-309.

²⁴ Za cjelovitu raspravu usp. *Saborski dnevnik kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, god. 1884./87.* 1887: 100-126.

²⁵ Isto: IX.

²⁶ Isto: 102-103.

²⁷ Primjerice, neodvisnjak Šime Mazzura u govoru, zbog kojega je zaradio opomenu od predsjednika Sabora jer je „cielu stranku i cieli ovaj sabor ne poštenjem“ (Isto: 106) uvrijedio, iznosi: „Ljudi à la Pauković, koji knjige nisu ni ugledali; ljudi, koji su po krčmah, reći ću, upravo tumarali; ljudi, koji su se balovih vukli i u delikte utapali, dok smo se ja i moji drugovi potili nad knjigom, da stečemo doktorsku diplomu i potrebno znanje; ti ljudi, ti parvenu-i u odvjetničkom stališu, jer su zadobili odvjetničku signaturu, da budu naši kolegi? Gospodo, kad se stališ naš

Sve u svemu, ako Pavlovićev istup u listopadu i jest najviše od svih osobno pogodio Paukovića, brloški političar to nije iskazivao. A uz to, više su burnih reakcija od istupa spomenutog pravaša izazvali neki drugi ljudi i njihovi navodi. Razumno je, dakle, tvrditi, iz konteksta i iz kasnije kronologije, da dvoboja ne bi bilo da je sve ostalo samo na verbalnim, makar za Paukovića uvredljivim, doskočicama iz listopada.

Nastavno na prethodno opisana zbivanja, na XXXII. saborskoj sjednici 16. siječnja 1885.²⁸ opet dolazi do žučne rasprave nakon što je tročlano povjerenstvo dalo zatraženo izvješće. Izbor Vase Paukovića na kraju je ovjerovljen s 37 glasova „za“, 31 „protiv“ i jednim nevažećim (prazna cedulja).²⁹

Pauković je nesporno 1866. bio osuđen zbog pronevjere mjenica, no s obzirom na pravne odredbe – bilo je tumačenje vladajućih narodnjaka čiju je zaštitu uživao – takvo što nije bilo dostatno za odbijanje verifikacije mandata iz razloga što on za to nije bio osuđen zbog koristoljublja.³⁰ Takvoj je argumentaciji u saborskoj raspravi oponirao Šime Mazzura, pokušavajući dati svojem istupu i pravnu argumentaciju. On je, s obzirom na to da je po zanimanju bio odvjetnik, a u Saboru oporbenjak,

ovako baca pod noge, kad se naši državljani sile, da povjerenje svoje stave u ovakove ljude, koji, ako što znadu, ako su što naučili, sve su to naučili i znadu od svojih koncipijenata; kad se ovakovi ljudi u naš stališ bacaju, onda ne možete zahtjevati da to budu naši kolegi. Možete taj stališ po blatu vući, ali on će ipak znati ono svoje tradicionalno dostojanstvo uvijek uzdržati i obćuvati, pa ako vi, smatrajuć ovakove ljude našimi kolegi, vi ga kaljate, ali okaljati ne ćete.“ (Isto: 104-105) Predsjednik Sabora Mirko Hrvat ipak je smatrao da Šime Mazzura „nije namjeravao nikakve škandalozne prepirke zapodjeti“ (Isto: 110) zbog toga što se, kako je istaknuo sâm predsjedajući, prije dolaska predmeta Pauković na dnevni red, Mazzura zalagao za tajnu sjednicu. No, njegovi su neodvisnjaci ipak bili protiv toga prijedloga pa se i on povinovao većini svojih stranačkih kolega. (Usp. Isto: 109-110)

Mazzura je u spomenutom govoru, uz ostalo, iznio i da se sud osvjedočio da je Pauković „bio na glasu kao tajni špion“ (Isto: 104), da bi u kasnijoj raspravi, kad su se već vukli repovi njegovih optužbi, rekao: „Ja nisam rekao, da je g. Pauković špion, nego da je obiedjen špionstvom i da je na njemu ta ljaga ostala.“ (Isto: 122)

²⁸ Za cjelovitu raspravu te sjednice usp. Isto: 394-411. Za raspravu o Paukoviću v. od str. 395.

²⁹ Usp. Isto: 411.

³⁰ Mira Kolar pogrešno navodi da je zastara bila razlog zbog kojega su narodnjaci odbijali verifikaciju. Usp. KOLAR 1995: 275. Za neosnovanost Kolaričine teze, odnosno uvid u to da su se narodnjaci suprotstavljali odbijanju verifikacije zato što nije bilo osude zbog koristoljublja, pri čemu nije bilo spomena zastare kao razloga za takvo što, usp. *Saborski dnevnik kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, god. 1884./87. 1887: 396.*

Mira Kolar u istome članku na istoj stranici prihvaća gore spomenute teze Pavlovića iz listopada rasprave, navodeći da je Pauković bio „isključen i iz ravnateljstva Senjske štedionice i iz pjevačkog društva upravo zbog te sumnje u njegovo poštenje“. No, to bi svakako trebalo ponnije ispitati s obzirom na to da je navode opovrgnuo tijekom siječanjske rasprave sâm Pauković, argumentirajući da je u pjevačkom društvu tajnik njegov protukandidat Krajač i da je, dakle, on, narodnjak Pauković, dobio od same Senjske štedionice, kojoj je tajnik pravaš, potvrdu da spomenute riječi o isključenju nisu točne (*Saborski dnevnik kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, god. 1884./87. 1887: 409.*)

žestoko protuslovio tezi da Paukovićev motiv u davnom inkriminiranom djelu nije bilo koristoljublje i *de facto* je oponirao samoj presudi pozivajući se na to, i potanko obrazlažući svoje teze, da je on iz spisa stekao suprotne zaključke.³¹ Josip Frank pokušao se izdignuti iznad stranačarenja i zaključio da će glasovati za verifikaciju jer zaista u sudskoj presudi Paukoviću nema spomena koristoljublju.³²

Cijelom se raspravom – a ne samo u Mazzurinu ekspozeu – provlačilo kako spomenuto povjerenstvo nije pedantno obavilo posao za koji je bilo nadležno. Primjerice, tvrdilo se, u njihovu se izvješću navodilo da je Mane Mileusnić pred svjedocima potpisao izjavu kojom opovrgava činjenice na koje se Pavlović poziva kad govori o svjedoku za krađu 100 forinti.³³ Pavlović je u svojem istupu iznio da on nije nikoga imenovao na listopadskoj sjednici pa mu je bilo nejasno zbog čega se tražilo očitovanje Mileusnića. Također, potaknut tumačenjem povjerenstva da je Pauković osuđen za pronevjeru u predmetu iz 1866, što je povjerenstvo trebalo, smatrao je, pomnije ispitati, a ne lakonski zaključiti da to nije dovoljno za odbijanje verifikacije jer nije bilo koristoljublja, ispravio je svoje prijašnje navode o drugom spornom činu. Naime, detaljizirao je Paukovićevu krađu 100 forinti, navodeći da je bila riječ o zalogu Paukovićeve sata i lanca koji zajedno vrijede 100 forinti, a što da je sve istoga dana i nestalo.³⁴

U završnome su dijelu rasprave krenule i osobne uvrede. Pauković se u istupu, kojim se branio od prije iznesenih prigovora, dotaknuo svih prigovora na svoj račun – s iznimkom teme mjenica (što je izazvalo Tuškanovo dobacivanje iz klupe da sad vjeruje da je ukrao) – no i iz uporabe rječnika i iz međusobnih dobacivanja i ponašanja vidljivo je da je u drugom dijelu sjednice najnapetija atmosfera bila između njega i Pavlovića. Tako Pauković iznosi da Pavlović govori o stvarima u koje se razumije toliko „kako magarac u kantar“³⁵, da mu on može s puno većim pravom reći da je ukrao 16 000 forinti iz Senjske štedionice, 8 000 iz Bakarske, 4 000 iz Komercijalne banke³⁶, a na što mu Pavlović iz klupa uzvraća: „[N]igdje krajcara, vi lopov, to je laž.“³⁷ Mazzura kratko spominje da je čuo silne psovke od Paukovića kad je dotični maločas istupao. Taj odvjetnik po zanimanju i javno iznosi u sabornici da te psovke „ne dosižu ni do podplata noguh“³⁸ njegovih. No, kad je zatim Pavlović počeo govoriti, Pauković je napustio sabornicu. Brinjski je pravaš spominjao opet Paukovićevu infamnu (tj. sramotnu) prošlost, obratio

³¹ Usp. Isto: 397-399.

³² Usp. Isto: 402-403.

³³ Usp. Isto: 396.

³⁴ Usp. Isto: 396-397.

³⁵ Isto: 409.

³⁶ Usp. Isto: 409.

³⁷ Isto.

³⁸ Isto: 410.

se Saboru ističući i da se čudi zastupnicima koji uopće takvu osobu trpe. Na to je intervenirao Predsjednik, a nakon što je još koju sekundu Pavlović nastavljao svoj ekspoz, oduzeo mu je riječ.³⁹

Dan iza burnih zbivanja, na XXXIII. sjednici je pravaš Milan Pavlović kao „začetnik“⁴⁰ nemilih zbivanja dobio zabranu nazočnosti na 20 saborskih sjednica, a Vaso Pauković zabranu nazočnosti na 8 saborskih sjednica.⁴¹

Iz stenograma vidljivo je da Izidor Kršnjavi o temi Paukovićeve verifikacije nije ništa govorio u Hrvatskome saboru ni u listopadu 1884. ni u siječnju 1885. Također, premda nema popisa nazočnih sabornika, vidljivo je da je Kršnjavi 11. listopada, prvog dana kada se govorilo o Paukovićevoj verifikaciji, bio nazočan u sabornici jer je istupio u jednoj drugoj temi, tik prije početka rasprave o brloškom političaru.⁴²

O uvredama u sabornici izvijestile su *Narodne novine*, zgražajući se nad nemilim scenama i komentirajući prozivke uperene prema Paukoviću riječima da prvi baci kamen onaj tko je bez grijeha.⁴³ Upravo je iz toga segmenta vidljivo kako pronarodnjački orijentirane novine ne uzimaju Paukovićev slučaj zasebno, kao što bi načelno trebale, već toga narodnjaka brane prvenstveno tako da spočitavaju drugima da i oni imaju grijeha.

Kršnjavi stupa u dvoboj

Da je tema dvoboja zanimala Izidora Kršnjavoga, razaznaje se i na temelju jednoga njegova spisa o samoj povijesti dvoboja, što ga je rukom pisao na četiri četverostrana lista papira.⁴⁴

Na početku saborskog saziva, na prijelazu 1884. u 1885, mladi 26-godišnj⁴⁵ Milan Pavlović iz nadiruće (premda i izbornim rezultatom i uopće potencijalom obnašanja vlasti limitirane) pravaške političke opcije, barem u ovom događaju dvoboja i u onome što je do njega dovelo, simbolizira pravašku silovitost, mladost i buntovnost u odnosu na Khuenovu vladavinu. Tako dvoboj između njega i

³⁹ Usp. Isto.

⁴⁰ *Saborski dnevnik kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, god. 1884./87.* 1887: 413.

⁴¹ Usp. Isto: 413; *Narodne novine*, 19. 1. 1885, 2. Iz usporedbe s onim što je čak i ovdje u tekstu ponuđeno (usp. vremenski razmak spomenutih sjednica u listopadu 1884. i siječnju 1885. te njihove redne brojeve), možemo zaključiti da je za 20 saborskih sjednica otprilike trebalo 2 mjeseca.

⁴² Usp. *Saborski dnevnik kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, god. 1884./87.* 1887: IX i 98.

⁴³ Usp. *Narodne novine*, 17. 1. 1885, 1.

⁴⁴ Hrvatski državni arhiv (dalje: HR-HDA), HR-HDA-804, fond Izidor Kršnjavi, kut. 9, 6. 3. 5. 4, O dvoboju (prijepis).

⁴⁵ Usp. TURKALJ 2004: 1022; ISTA 2009: 192.

Kršnjavog postaje i simbolički prikaz mijena na političkoj sceni. K tomu, ovdje se već istaknute različite stranačke pozicije, više ili manje, odražavaju i kasnije u reakcijama na dvoboj. Do samoga je dvoboja pištoljima, koji je prošao bez ikakvih fizičkih posljedica, na udaljenosti od dvadeset koraka (a i način i uvjeti borbe između dvojice, kao i vrsta oružja, u dvoboju su prepušteni prethodno utanačenom dogovoru) došlo 22. siječnja 1885. u Maksimiru.⁴⁶

U bilješcima „Velečasnom Ocu“, kako započinje nacrt pisma što ga je sastavio, Kršnjavi – kao, koliko je poznato, jedini od izravnih ili neizravnih sudionika dvoboja čije riječi imamo prilike pročitati – iznosi da „[k]ad je zastupnik Pavlović na zastupnika narodne stranke Paukovića prostački navalio, pa tim povrijedio dostojanstvo sabora, pozvao je Pauković Pavlovića na dvoboj. Ja i Stevo Popović primili smo zadaću sekundanta.“ Iz drugog dijela ovoga pisma, posvećenog crkveno-pravnim učincima, vidljivo je da su Pavlovićevi sekundanti bili David Starčević i Andrija Bakarčić (ime potonjeg u ovome se kontekstu u tisku i nije poslije spominjalo). Kršnjavi opisuje dalje: „Otišli smo Pavloviću da ga pozovemo na vitežku zadovoljštinu. Ja sam govorio. Pavlović je odgovorio, da Pauković nije sposoban tražiti ili dati zadovoljštinu. To je po vitežkim zakonima takva uvrjeda za sekundante da jedan ili drugi od njih mora na tu uvrjedu reagirati izazovom na dvoboj. Ja sam uslijed toga izazvao Pavlovića na dvoboj i to na sablje u nakani da protivnika samo ranim. Ja sam naime vješt u mačevanju. Pavlović se izjasnio da se ne zna mačevati. Na to sam ga izazvao na pištolje. Pobili smo se u Maksimiru. Pucali smo. Sekundanti nabili su pištolje prejako da se ciljanje učini nesigurnim. Meni je uslijed toga pištolj izletio iz ruke pa me je kokot pogodio u čelo. Srećom je tvrdi šešir ublažio udarac. Pištolja mojega protivnika je zatajila. Ja sam se izjavio spreman da se ponovno postavim na metu pa nek protivnik još jedanput odapne na mene. Sekundanti su protiv toga prosvjedovali da se stavim na metu jer da sam zadovoljio zakon onda što sam se jedanput izvrnuo pogibeljnosti. Ako je protivnikov pištolj zatajio tomu ja nisam kriv. Pavloviću su odredili nek odapne u zrak da se uvjeri da njegov pištolj bio korektno nabijen. On je to učinio te ispalio svoj pištolj. Dvoboj se je dakle svršio a da nije bilo krvi. Budući da je viteškoj zadovoljštini udovoljeno bilo, mi smo se, protivnici, pomirili.“⁴⁷

⁴⁶ Usp. ARTUKOVIĆ 2006: 231; *Očitovanje Mije Smetiška*, u: *Katolički list*, 12. 2. 1885, 49; *Pozor*, 12. 2. 1885, 2; *Narodne novine*, 13. 2. 1885, 2; urednička podrubna bilješka u: BALABANIĆ I KOLANOVIĆ 1999: 388-389; ŠIŠIĆ 1930: 160.

⁴⁷ Arhiv likovnih umjetnosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (dalje: ARLIKUM HAZU), fond Ostavština Kršnjavi, K11-f1, Tekst upućen velečasnom ocu, nedatirano. (Tekst je pisan najranije 1908. s obzirom na to da se Stjepan Hartman, koji je umro 1908, na jednome mjestu spominje kao „pokojni“. Riječ je, moguće, o planiranom pismu đakovačkom biskupu Ivanu Krapcu s kojim je Kršnjavi često kontaktirao, premda veliku sjenu nad taj zaključak baca persiranje što ga Kršnjavi ispoljava sugovorniku, što od ustoličenja biskupa Krapca u barem jednom dijelu korespondencije Kršnjavoga prema Krapcu nije bio slučaj. No, ovdje je sasvim nebitno je li pismo uopće upućeno i kome je upućeno. Ono što je bitno jesu riječi samog Kršnjavog o dvoboju, i to u trenutku kad spomenuti dvoboj više nije zanimao javnost.)

I kasnije će Kršnjavi u autonekrologu opet napisati kako su svađa i u sabornici razmijenjene uvrede spomenutoga narodnjaka Paukovića i pravaša Milana Pavlovića, „s kojima je dostojanstvo Sabora bilo povrijeđeno“, a zbog čega se on, premda u cjelodnevnim saborskim raspravama o temi nije sudjelovao, „umiješao u obranu ugleda zakonodavnog tijela“⁴⁸, bile razlog dvoboja. Te su riječi o obrani saborskoga ugleda, koje iznosi sâm Kršnjavi s namjerom objavljivanja u njegovu času smrti, u ono vrijeme bile uobičajene i nimalo začudne.⁴⁹

Za razliku od Kršnjavog, koji u svojoj ipak vjerodostojnijoj kronologiji kaže da je Pauković izazvao Pavlovića na dvoboj (što je, imajući na umu tko je koga napao, a tko se osjećao izazvanim u saborskoj raspravi, i logičnije), nadbiskup zagrebački Mihalović istaknut će papinskom nunciju Vannutelliju da je Pavlović bio taj koji je izazvao Paukovića na dvoboj te da „Pauković sa izazivačem nije htio na borilište pod izlikom da izazov njega kao čovjeka loša glasa ne može prihvatiti“, a kako „sekundantima nije uspjelo taj slučaj prijateljskim dogovorom izravnati, da se zaštiti povrijeđena čast zastupnika Paukovića, prema ustaljenom običaju, s Pavlovićem se morao tući sekundant Kršnjavi“⁵⁰ Nadbiskup Mihalović i sebi i drugima, svjesno ili nesvjesno, nije htio priznati da je zastupnik stranke koju podupire – premda nakon uvreda koje je pretrpio u Saboru – izazvao čin koji Crkva zabranjuje. Stoga je pribjegao zamjeni teza o tome tko je koga pozvao na dvoboj, kao i svojevršnom opravdanju Kršnjavog jer iz Mihalovićevih riječi proizlazi da nije narodnjačka, već pravaška strana izazvala ono zbog čega Crkva izopćuje.

Iz pera Kršnjavog, dakle, do dvoboja je došlo zbog povrede časti Paukovića i povrede dostojanstva ugleda Sabora (ta dva razloga, dakako, nisu proturječna i mogu se preklapati).

Povrh ovdje navedenih teza, nije poznato je li Kršnjavi, uz Stevu Popovića, bio Paukovićev prvi sekundantski izbor, odnosno je li Paukoviću tko od bliskih mu ljudi (moguće i stranačkih kolega) ljubazno zahvalio na povjerenju prilikom predlaganja sekundanta. Nije također poznato je li i koliko je Paukovićev sekundantski izbor bio motiviran mišlju da je, kao još koliko-toliko mlad političar i novajlija među narodnjacima, Kršnjavi željan dokazivanja pred svojim novim stranačkim

⁴⁸ KRŠNJAVI 1986: 6. Autonekrolog je, kako je ispod njega naznačeno, objavljen u: *Vijenac*, god. V, knj. VII, 112-117; Zagreb, 1. ožujka 1927.

⁴⁹ Stjepan Matković i Zlatko Matijević pogrešno navode da se Kršnjavi „verbalno sukobio“ s Pavlovićem u: MATKOVIĆ I MATIJEVIĆ 2012: 206. No, vidjeli smo da su se verbalno sukobljavali Pauković i Pavlović, dok se Kršnjavi nije oglašavao. U istome radu na istoj stranici Matković i Matijević navode i kako: „Budući da Katolička crkva nije odobravala dvoboj kao način obrane časti, Kršnjavi je bio kažnjen ekskomunikacijom“. No, neodobravanje nečega po sebi nije *dovoljan razlog* za ekskomunikaciju u kanonskom smislu, premda neodobravanje toga nečega zaista može biti, a u slučaju dvoboja i jest, čin za ekskomunikaciju. Slične misli ispoljava Mato Artuković u: ARTUKOVIĆ 2006: 231.

⁵⁰ Usp. Mihalovićevo pismo papinske nunciju Vannutelliju od 21. veljače 1885. u: BALABANIĆ I KOLANOVIĆ 1999: 402-405.

kolegama. No, kad je Kršnjavi već dobio poziv da bude sekundant i kad je vidio Pavlovićevo povlačenje, a znajući za običaje u pogledu dvoboja, Kršnjavom je i spomenuto vlastito dokazivanje očitovano u nužnosti neuzmicanja i želji da se zadovolji pravda (a njegov stranački kolega je, smatraju, oklevetan) moralo na neki način biti na pameti.

I u privatnome životu Kršnjavome su se također događale turbulentne promjene. Najvjerojatnije u drugome dijelu godine 1884. ili u prvom tromjesečju 1885. on je dobio svoje prvo, ali izvanbračno dijete.⁵¹ No, već je niz godina bio u zakonitom braku. Ipak, nezahvalno bi psihologiziranje bilo bez suvislih dokaza zaključivati da je u Kršnjavoga, uz sve gore navedeno, posrijedi bila prisutna i neka emocionalna kriza, namjera za dokazivanjem pred bilo kojom od žena, stanovit neosviještenibijeg od života i sl., a što bi toga pragmatika barem malo moglo dodatno potaknuti, povrh društveno-političkih razloga, da i sâm, s pištoljem kao alatom, postane sastavni dio rješavanja problema s korijenima u sabornici.

Kritičkim odmakom od svih ovdje iznesenih mogućih razloga o stupanju Kršnjavog u dvoboj, držimo da se na kraju ipak ne može kao nužno vjerodostojna prihvatiti samo jedna od teza, koja god to bila, i pritom sasvim odbaciti sve ostale.

Prema novinskoj buri – crkveno zakonodavstvo o dvoboju

Nekoliko je činjenica zbirno utjecalo da je baš Kršnjavi bio u tisku daleko najspominjanija i najproblematiziranija osoba uključena u događaj. Prvo, bio je poznata politička i javna ličnost te najutjecajniji od vinovnika afere. Drugo, na napise je neodvisnjačkog, i samim time Strossmayeru sklonog, *Pozora*, što dobrim dijelom napadaju narodnjačkoga novajliju, sigurno utjecala činjenica

⁵¹ Usp. http://www.hismus.hr/media/documents/izlozbe/RODOSLOVLJE_KRSNJAVI_final_izlozba.pdf (posjet 14. 3. 2020). Uz to, pretragom imena i prezimena „Bogdan Kršnjavi“ na: [https://www.gradskagrobļa.hr/default.aspx?id=382](https://www.gradskagrobља.hr/default.aspx?id=382) (14. ožujka 2020), iščitava se kao datum Bogdanove smrti 18. ožujka 1934, uz jasno navedenu starost od 49 godina. Imajući na umu, a sve to na osnovi drugih poznatih datuma rođenja i smrti u usporedbi s navodom godina starosti prilikom umiranja, da dobna starost na mrežnim stranicama Gradskih groblja Zagreb znači da su navedene godine napunjene, može se zaključiti da je Bogdan rođen najkasnije 18. ožujka 1885. Kršnjavi 8. srpnja 1919. navodi da je njegovu sinu Bogdanu (znakovito može biti i osobno ime – Bogdan, odnosno dan od Boga) trideset i pet godina, što bi onda značilo, ali samo ako to iščitavamo kao napunjenih 35 godina, da je Bogdan rođen između 8. srpnja 1884. i 18. ožujka 1885 (KRŠNJAVI 1986: 826). Usp. rečeno, nije točna teza Mirjane Gross o tome kako je Kršnjavi „izazvao još jedan ‘strašni skandal’ rastavom i ponovnim brakom“ (GROSS 2000: 596). Ona takvo što tvrdi s pogrešnim pozivom na korespondenciju Račkoga i Strossmayera od 14. i 18. listopada 1886. No, imamo li pred očima i pismo Račkoga od 10. listopada 1886, uočavamo ondje uredničku opasku u kojoj se spominje družica Dragutina Kršnjavoga, „đakovačkog kotarskog predstojnika“ (ŠIŠIĆ 1930: 226), što čini sasvim razvidnim da je Kršnjavi, koji se spominje u dvama idućim pismima i čiji se čin komentira – Dragutin Kršnjavi, Izidorov brat, a ne Izidor (usp. pisma Račkoga Strossmayeru 10. i 18. listopada 1886. te pismo Strossmayera Račkomu 14. listopada 1886. u: Isto: 1930: 225-229).

prekida prijateljstva Kršnjavoga i Strossmayera te biskupov osjećaj izdaje zbog političkog smjera kojim je krenuo Kršnjavi. Treće, činjenica da je Kršnjavi predao u Sjemeništu na Bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, uzrokovala je svakojake posljedice i kontroverzije, kojih ne bi bilo da tomu nije bilo tako. U drugim je dvobojima, koji u ono vrijeme nisu bili rijetki, i moglo biti nečega donekle usporedivoga s prvim dvjema navedenim činjenicama. Međutim, izostanak u drugim dvobojima nečega što bi činilo čak i analogiju ovoj treće navedenoj činjenici čini zbivanja nakon dvoboja Kršnjavoga i Pavlovića ipak posebnijima.

Bez obzira na prilično stroge odredbe ondašnjeg *Kaznenog zakona* koje propisuju čitav spektar kazni, ovisno o krajnjem rezultatu takvoga čina⁵², a koje u kasnijim polemikama nitko izrijeком nije problematizirao, reakcijâ na konkretan dvoboj ne bi ni izbliza bilo u tolikoj mjeri da nema Katoličke crkve i njezina crkvenopravnog stajališta o dvoboju. Naime, ona je jasno od Tridentskoga koncila 1563. pa sve do ovdje zadnjeg mjerodavnog dokumenta *Apostolicae Sedis Moderationi* Pija IX, objavljenog 1869, propisivala da ne samo duelanti već i sekundanti te svjedoci dvoboja bivaju kažnjeni izopćenjem unaprijed izrečenim i pridržanim Apostolskoj stolici.⁵³ Kad se kaže „izopćenje unaprijed izrečeno“, to znači da je riječ o kazni *latae sententiae*, odnosno da su u konkretnom slučaju svi navedeni sudionici samim činom dvoboja – dakle, ne tek nakon kakvoga naknadnog procesa – izopćeni. Sudionike kazna osobno veže čim je djelo izvršeno. Kad se kaže „pridržano Apostolskoj stolici“, to znači da oprost od navedenoga kažnjiva djela mora biti zatražen i dobiven od nje ili od onoga koga ona za to

⁵² Usp. čl. 158-165 *Kaznenog zakona* u: HINKOVIĆ 1884: 97-99, također i u: KRANJČIĆ 1890: 70-72.

Dotični *Kazneni zakon* kaže da: „Koj koga, iz uzroka kojega mu drago, pozove na boj s oružjem ubojitim, i koj na poziv takov na boj izadje: tvori zločinstvo dvoboja“ (čl. 158). Ako se ne dogodi ranjavanje, kazna je tamnica od šest mjeseci do jedne godine (čl. 159) što, dakle, inkriminira sâm čin stupanja u dvoboj. Ako se dogodi ranjavanje, kazna je tamnica od jedne do pet godina (čl. 160), pri čemu, u slučajnu trajnijih tjelesnih ili umnih posljedica navedenih u čl. 156, kazna iznosi od pet do deset godina teške tamnice (čl. 156. i čl. 160). Ima li dvoboj kao ishod smrtni slučaj, kazna je za ubojicu od deset do dvadeset godina teške tamnice (čl. 161). Pri svemu tome pozivatelj se osuđuje „na dulje vremena, nego bi bio osuđen, da on bude pozvanik“ (čl. 162). Poticateljima na dvoboj, onima koju mu pridonose te onima koji prijezrom zaprijetu ili ga pokažu onome koji se tome pozivu „radi ugnuti“, prijete kazna tamnice od godinu dana, a u slučaju ranjavanja ili smrti vinovnika dvoboja, prijete im kazna tamnice od jedne do pet godina (čl. 163). Djeverima ili sekundantima prijete kazna tamnice od šest mjeseci do godinu dana, „a prema veličini upliva njihova i sbivšega se zla, i do pet godina danah“ (čl. 164). Kazna se neće dosuditi za pozivatelja ne dođe li on na dvoboj (čl. 165a)); za pozivatelja i pozvanoga dođu li ipak na dvoboj, no „dobrovoljno“ odustanu prije njegova začetka (čl. 165b)), te za ostale sukrievce nastoje li „posleno i gorljivo“ da „dvobojnici dobrovoljno odustanu od boja, pak ga u istinu i nebude“ (čl. 165c)).

⁵³ Usp. BELAJ 1901: 289-294; DENZINGER I HÜNERMANN 2002: br. 1830, 2022, 2571-2575, 3162 (za izvorni tekst na latinskome jeziku usp. <http://catho.org/9.php?d=g1#b> (posjet 14. 3. 2020); http://en.wikipedia.org/wiki/Apostolicae_Sedis_moderationi (posjet 14. 3. 2020)).

ovlasti. Govorimo li o kazni *latae sententiae*, riječ je o posebnoj vrsti načina primjene kazne za kažnjivo djelo koja nema pandan u građanskom zakonodavstvu kao što ga ima kazna *ferendae sententiae*. Od ovih dviju vrste kazna, isključivo u potonju upada se tek nakon izricanja presude.⁵⁴ Kako je u slučaju dvoboja bila riječ o kazni *latae sententiae*, netočne su interpretacije da je Strossmayer Kršnjavoga „pokušao privremeno izopćiti iz Crkve“⁵⁵, odnosno da je Kršnjavom tek slijedilo možebitno izopćenje i sl.

Novinske i crkvene reakcije na dvoboj

Dakako, spomenuta je stvarnost crkvene kazne neminovno morala utjecati i na novinske reakcije onog dijela pod utjecajem svećenstva. I utjecala je. Ovdje mislimo na neodvisnjačko-štrosmajerovski *Pozor* i poluslužbeno glasilo Zagrebačke nadbiskupije (u čijem je vrhu bilo dosta narodnjacima sklonih svećenika) *Katolički list*. Za razliku od kadrovske politike ili mnogih u užem smislu političkih postupaka koji se upravo od strane ljudi iz iste Crkve mogu različito definirati, u pitanjima kao što je ovo, s jasnom pravnom odredbom na snazi, ipak ne bi smjelo biti toliko puno prostora za manevriranje.

Za razmatranje pisanja ondašnjih novina o samom činu dvoboja (čega je bilo puno manje) i njegovim posljedicama (a čega je pak bilo puno više), osim spomenutih dvaju listova, uzeli smo i Vladin list (te kao takav blizak narodnjacima) *Narodne novine* te pravašku *Slobodu*, da bi tako bila zastupljena sva najznačajnija politička, ali i – ne toliko vjerska koliko – unutarcrkvena razmišljanja.

Ako bismo u ovome kontekstu ugrubo razlučili njihova stajališta, onda bismo mogli reći da su *Narodne novine* i *Sloboda* (a dvobojnici bijahu iz njima bliskih političkih opcija) u opoziciji prema crkvenom mnijenju o dvoboju i posljedicama koje ono ima na same sudionike i promatrače dvoboja. *Katolički list* i *Pozor* su, pak, u tom pogledu, premda s različitim naglascima i metama, na drugoj strani.

Pozor je prvi put o dvoboju izvijestio u članku 3. veljače 1885. Iznosi se kako su naši listovi „iz poznatih razloga šutjeli“ o svemu. Dakako, spomenuti dnevnik, kad spominje te razloge, sigurno ima na pameti stranačku pripadnost dvobojnika. Navodi se dalje da su najprije peštanski i bečki listovi donijeli vijesti o dvoboju narodnih zastupnika Pavlovića i Kršnjavoga te da se prema njima Kršnjavome „jasno očitovalo“ da su mu, nakon dolaska u Sjemenište, „vrata predavaonice zatvorena“. List iznosi

⁵⁴ Usp. ŠKALABRIN 2004: 15, 18, 23, 56, 57, 76, 101; <http://www.newadvent.org/cathen/05678a.htm>, natuknica: „Excommunication“ (posjet 14. 3. 2020).

⁵⁵ Tako npr. GRIJAK 2011: 104, premda na istoj stranici govori ispravno da je riječ o izopćenju *ipso facto*. Ipak, sâm Grijak točno navodi u jednom svojem prethodnom radu kako je Strossmayer u pismu Mihaloviću tražio da se „sankcionira Izidor Kršnjavi, zbog sudjelovanja u dvoboju, na način da ga se smatra izopćenim [dakle, izražena je svijest o izopćenju *latae sententiae* – nap. I. T.] iz Crkve dok ne učini pokoru“ (GRIJAK 2004: 318).

kako su neki u Pešti i Beču uzeli „Kršnjavoga u zaštitu proti sjemeništu, koje da je ‘Starčevićanstvom’ okuženo, i proti biskupu Strossmayeru, čije da je to maslo“. *Pozor* se retorički pita zar ti listovi ne vide poveznicu između dvoboja i zatvorenih vrata sjemeništa ako se pretpostavi da se zabrana predavanja i dogodila? Nakon što se naveo sud crkvenog zakonodavstva o dvoboju i njegova povijesna pozadina te iznijelo da je Kršnjavi već izopćen, *Pozor* i dalje poručuje da se nijedan „sviestan kršćanin“ ne bi postupku Sjemeništa smio čuditi, da Poglavarstvo i mladež znaju crkvene zakone, da se Sjemenište ne smije povjeriti „prestupniku“ i sl. Jasno se ističe da je riječ o pitanju u kojem se kao biskupi ne smiju razlikovati Strossmayer i Mihalović.⁵⁶

Dakle, iz daleke je peštanske perspektive, a nije to jedini takav slučaj, vidljivo sasvim proizvoljno povezivanje dvojice ljutih političkih neprijatelja – Strossmayera i Starčevića, što sigurno ni jednom od njih osobno nije bilo drago. Za tu je perspektivu činjenica da su oni opozicija vlasti očigledno ono prvotno što se uočava.⁵⁷ Također, u *Pozoru* vidljivo je stajalište koje poručuje da Sjemenište ništa problematično nije učinilo čak i ako je Kršnjavome zbog svega zabranjeno predavati, a što je važno registrirati u svjetlu daljnjih reakcija i načina argumentacije koja će ipak imati drukčije pilastre.

Narodne novine, Vladine novine bliske narodnjacima, 11. veljače 1885. iz inozemstva su prenijele izvještaje da je „poglavarstvo nadbiskupskog seminara“ Kršnjavog „proglasilo izobćenim“, zabranilo mu predavanja tako da mu je bez prethodne najave zatvorilo vrata seminara, da je sve to Vlada shvatila i kao uvredu njoj samoj te da se stoga, ne dobije li i ona potpunu zadovoljštinu, „već javljalo o tome, kako će se dokinuti bogoslovni fakultet i uzkratiti neka podpora, koju dobiva seminar“. Dakle, upućuje se poruka i o političkom pritisku zbog toga što se na zub uzelo jednoga uglednog narodnjaka. Autor članka traži od seminarskog poglavarstva neka ispita je li Kršnjavi uopće sudjelovao u dvoboju pa da u slučaju potvrdnog odgovora ispita što o tome slučaju kaže nadbiskup. Navodni postupak Mije Smetiška, ravnatelja Nadbiskupskog bogoslovnog sjemeništa, list uspoređuje s kršenjem presumpcije nevinosti. Autor se teksta, znajući da je *Pozor* komentirao samo Kršnjavoga, pita i što je sa sudionicima, sekundantima i svjedocima dvoboja te naglašava kako je iz toga svega „jasno“ da „ili netreba ništa ni početi, ili bi morali uzeti stvar u ruke nadbiskup i senjski biskup⁵⁸, da jednakim načinom

⁵⁶ Usp. *Pozor*, 3. veljače 1885, 1-2.

⁵⁷ Da je to i ban Khuen-Héderváry tako činio, usp. GROSS 2000: 452; TURKALJ 2009: 355.

⁵⁸ Misli se na nadbiskupa zagrebačkog. Senjski biskup spominje se iz razloga što je on mjesni ordinarij područja s kojega dolazi drugi duellant Milan Pavlović. Premda je postojala mogućnost da Apostolska stolica odobri mjesnom ordinariju podjeljivanje oprosta za ovakve slučajeve izopćenja, trag o takvoj mogućnosti za ova područja nismo našli. No, ako ništa drugo, ponašanje nadbiskupa Mihalovića i njegovi ponešto proturječni stavovi iz pisama od 20. i 21. veljače 1885, o kojima će ovdje biti riječi, najznakovitije govore u prilog tezi da bi nadbiskup Mihalović podijelio oprost da je tu ovlast kojim slučajem imao.

pribave zadovoljštinu crkvenom zakonu“. Za *Narodne novine*, uz ogradu da ako je učinjeno ono što se piše, sve je to s namjerom „da se mrzkim žalcem bocne dr. Kršnjavi“. Možemo zaista zaključiti da je takvih tendencija bilo, no ovdje se ipak samo iskoristilo ono za što je sâm Kršnjavi dao povoda. To što se o drugima nije pisalo i govorilo na takav način i što je podloga za ovakvo stajalište *Narodnih novina*, ne znači da su ti drugi manje izuzeti od krivnje. Ipak, na kraju članka iznosi se da je novinama poznato što ravnatelj Sjemeništa Mijo Smetiško iznosi u svojem *Očitovanju*, kojega ocjenjuju u smirujućem tonu. Kažu da su se prema njemu sve priče svele na „probudjenu savjest klerikah, koji po tome od sada neće imati posla ni s Davidom Starčevićem.“ Također se iznosi da nakon Smetiškove reakcije nema razloga za zametanje kulturnoga sukoba „o kom su neki već snivali bili“. ⁵⁹ No, dok Khuenova vlast još nije uspostavila nadzor nad političkim, a dijelom i društvenim životom u zemlji i uštkala opoziciju, ovakvim se porukama o kulturnom sukobu i pridavala poneka pozornost. Nekoliko godina kasnije, nakon učvršćenja njegove vlasti, takve bi poruke vjerojatno bile ocijenjene irelevantnima i neopasnim te je manje moguće da bi ih se ozbiljno shvaćalo i komentiralo.

Pozor tih dana prenosi da je netočno da je Smetiško podnio ostavku te izrije kom iznosi da takve teze, dostavljene peštanskim novinama, potječu iz „najbliže blizine dra. Kršnjavoga“, koji da izvrće razgovore Mihalovića i Smetiška te „se iztiče kao politički mučenik“. ⁶⁰ Vidimo da *Pozor* ovdje nije odolilo, osim ispravka nečega što se vrlo brzo pokazalo točnim (kao što je Smetiškova ostavka), da optuži Kršnjavoga za svojevrsnu medijsku diverziju, ne navodeći pritom ni u naznakama nikakve konkretnije dokaze. S obzirom na genezu odnosa sa Strossmayerom, nije čudno što su Kršnjavoga osobno na zub najviše uzele spomenute novine, daleko više nego kasnije *Katolički list* koji je stvar promatrao načelno.

Već idućega dana, 11. veljače 1885., *Pozor* prenosi kratko izvješće *Nemzeta* iz kojega je vidljivo i zanimanje bana za čitav slučaj. Naime, u tom izvješću navodi se da je ban uputio dopis nadbiskupskom konzistoriju u kojem je zatražio razjašnjenje o tome zašto Kršnjavi ne može dalje predavati. U banovu se dopisu, piše *Nemzet*, a prenosi *Pozor*, navodi da je Kršnjavi javio službeno da su dvojica klerika „stala na put“ i rekla kako „nemogu“ slušati njegova predavanja „jerbo je on“, kako im je rekao Smetiško, izopćen. Zatim se iznosi da je Kršnjavi, došavši ponovno nakon dva dana, naišao na zatvorena vrata, otišao do rektora i, ne našavši ga, ostavio „posjetnicu na vrata“. Sve to, kažu, stoji u banovu dopisu koji „traži da se učini brzo odredba i izvesti“. *Nemzet* iznosi da je na temelju toga navodno Mihalović pozvao Smetiška koji da je izvijestio da „nije izobćio Kršnjavog niti klerikâ sokolio u odluci“, priznavši navodno da je pročitao više puta odredbe Tridentskog koncila o dvoboju, „pak da bi postupak klerikâ na svaki način mogao

⁵⁹ Usp. *Narodne novine*, 11. veljače 1885, 1.

⁶⁰ Usp. *Pozor*, 10. veljače 1885, 1.

biti posljedica toga“ te da je nakon svega došlo do davanja i prihvaćanja Smetiš-kove ostavke na dužnost ravnatelja Nadbiskupskoga bogoslovnog sjemeništa.⁶¹

Dan iza toga, 12. veljače 1885, đakovački biskup piše papinske nunciju u Beču Serafinu Vannutelliju, kritizirajući Kršnjavoga te prenoseći zbivanja iz Sjemeništa i bojkot slušača toga, jasno navodi, izbornog kolegija. Odmah je na početku vidljivo da Strossmayer sâm Kaptol još poima jedinstvenim s obzirom na to da piše o sukobu „između vlade i zagrebačkog Ordinarijata“ zbog zbivanja u Sjemeništu. No, ipak čuje da se spekulira da će ravnatelj i poglavari Sjemeništa biti razriješeni i boji se da bi Mihalović mogao pokleknuti pred političkim pritiscima. Znajući i za Mihalovićev posjet Budimpešti tih dana, smatra da su mu bojazni da će slobodni zidari tako doprijeti do Sjemeništa tim osnovanije. Cilj je pisma da se diplomatskim umijećem takvo što osujeti i da kardinal Mihalović, kojega očito, dijelom i zbog njegovih političkih stajališta, doživljava kao karakterno slaboga i nedorasloga službi, „spozna i zaista osjeti da se našao u pogibli pred očima i sudom najviše vlasti u Crkvi Božjoj“ jer da je poznato da se jedino tako od njega može nečemu nadati.⁶² Vannutelli nijedno pismo o temi Kršnjavoga i dvoboja nije komentirao.

Istoga je dana objavljeno i *Očitovanje* sjemenišnog ravnatelja Mije Smetiška. Dok su ga *Pozor* i *Katolički list* prenijeli bez komentara, *Narodne novine* su u uvodu istaknule da im se ne čini da je sve navedeno točno. U samom se *Očitovanju* navodi da se po gradu već polovinom siječnja govorilo o dvoboju Pavlovića i Paukovića te da su klerici-bogoslovi na sâm dan dvoboja 22. siječnja u Maksimiru opazili „Davida Starčevića, Pavlovića i ostale“ te saznali da se voze na dvoboj. Kaže dalje da su oni tek „za dva, tri“ dana saznali iz *Agramer Zeitung*a da se s Pavlovićem borio njihov profesor Kršnjavi. Kako je nastala „velika uzrujanost“, oni su se interesirali kod duhovnika Matije Stepinca za stajalište Katoličke crkve o tom činu.⁶³ I ne mora nam biti toliko čudno što studenti pred završetkom studija možda i nisu znali protumačiti sve teme crkvenoga prava ako znamo da se takvi predmeti predaju tek na zadnjoj godini studija pa ih studenti još nisu odslušali. Duhovnik je na sve to, bez ikakvih prethodnih dogovora s drugima u Sjemeništu, iznosi dalje Smetiško u *Očitovanju*, 25. siječnja poslije jutarnje mise pročitao studentima odredbe Tridentskog sabora o spomenutom djelu, no bez ikakvog

⁶¹ Usp. Isto, 11. veljače 1885, 2.

⁶² Usp. Strossmayerovo pismo Vannutelliju od 12. veljače 1885. u: BALABANIĆ I KOLANOVIĆ 1999: 388-395.

⁶³ To se slaže i s riječima samog Kršnjavog koji će napisati da „[Č]uvši klerici da sam se duelirao a znajući da tridentski Koncil dvoboj zabranjuje pitali su svoga spirituala mogu li mi još slušati moja predavanja“, nakon čega im je on rekao „da ne mogu jer da sam ja tridentskim zaključkom lata sentencija ekskomuniciran. Na temelju toga mi je zabranjen pristup u sjemenište.“ (ARLI-KUM HAZU, fond Ostavština Kršnjavi, K11-f1, Tekst upućen velečasnom ocu, nedatirano)

spominjanja pojedinih imena, pa tako i bez spomena Kršnjavoga. Dakle, Smetiško želi poručiti kako Sjemenište i/ili njegovo Poglavarstvo nije izopćilo Kršnjavoga, niti je, uostalom, takvu vlast imalo. Ravnatelj dalje iznosi da je Kršnjavi došao predavati 29. siječnja, no da je naišao na samo dvojicu slušača, od kojih mu jedan reče da ostala dvojica nisu došla zbog njegova dvoboja. Ako su predavanja Kršnjavog bila u stalnom tjednom ritmu, kao što to inače biva, izgleda da je on na dan dvoboja održao u Sjemeništu predavanje jer je između 22. siječnja i 29. siječnja proteklo točno tjedan dana. Ravnatelj Sjemeništa Smetiško piše da se nakon toga Kršnjavi „razljuti“ i obznani „da će on preko Uzoritoga gospodina i visoke kr. zemaljske vlade prisiliti sve klerike, da mu slušaju predavanja“. Dakle, možemo jasno razaznati da Kršnjavi računa na potporu i bana i nadbiskupa u ovome slučaju. Smetiško dalje navodi i da je Kršnjavi 3. i 5. veljače također došao te nije našao nijednog slušača. Kršnjavi je 3. veljače ostavio poruku na Smetiškova vrata, a 5. veljače je Smetiško, kaže on sâm, dobio pismo od nadbiskupa Mihalovića s naznakom da mu u roku od dvadeset i četiri sata odgovori. To je i učinio predavši nadbiskupu osobno odgovor i podnijevši ostavku na dužnost koju je obavljao već „petu godinu“, navodeći da to nije učinio zbog ovoga slučaja, nego „iz drugih plemenitih motiva“. Čak su mu i „suze briznule na oči“ prilikom zahvale nadbiskupu, ali kaže da to nema nikakve veze s Kršnjavim. U nastavku Smetiško tumači kako je Kršnjavi uopće počeo predavati – uputio je 17. ožujka 1878. molbu nadbiskupu Mihaloviću da osobno besplatno predaje kolegij „Povijest crkvene umjetnosti“, a nadbiskup je predmet poslao na Bogoslovni fakultet da u dogovoru sa Sjemenišnim poglavarstvom utanači uvjete pod kojima se Kršnjavom može udovoljiti. Poglavarstvo je 27. travnja 1878, kaže Smetiško, uvažilo molbu, uz uvjete: a) da se „Povijest crkvene umjetnosti“ predaje samo na IV. godini, b) da je riječ o izbornom kolegiju (no, koji upisom postaje obvezatan), c) da se za ljetni semestar 1877/1878. dopuste tri sata tjedno, no „ako bi se ta predavanja i buduće godine dozvolila“, da se smanji broj sati i d) da će Poglavarstvo utanačivati vrijeme predavanja. Smetiško kaže da je Kršnjavi na početku svake akademske godine bio dužan moliti za dopuštenje da predaje (što je do ljetos navodno i činio) te da je u akademskoj godini u kojoj je stupio u dvoboj neovlašteno predavao jer formalno dopuštenje nije tražio.⁶⁴ Tako je očito i bilo.⁶⁵ Strossmayer u spomenutom pismu Vannutelliju taj argument nije isticao.

⁶⁴ Cjelovito je *Očitovanje* (dalje: *Očitovanje*) Mije Smetiška objavljeno u: *Katolički list*, 12. veljače 1885, 49-51; *Pozor*, 12. veljače 1885, 2; *Narodne novine*, 13. veljače 1885, 2, ali i, primjerice, na njemačkome jeziku u: *Das Vaterland*, 15. veljače 1885, 10.

⁶⁵ Da dokumenti zaista pokazuju da Kršnjavi i njegov predmet na Bogoslovnom fakultetu u ak. g. 1884/1885. nisu nigdje registrirani, usp. Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu (dalje: NAZ), fond Veliki kancelar, *Imenik redovitih slušača kr. Sveučilišta Franje Josipa I. škol. god. 1884.-85.*, nasuprot npr.: Isto, *Imenik redovitih slušača kr. Sveučilišta Franje Josipa I. u škol. god. 1878.-79.* i nasuprot imenicima iz drugih godina, uključivo i zadnju 1883/1884.

U kasnijemu pismu Strossmayeru 20. veljače, Mihalović iznosi da do ovoga mjesta u *Očitovanju*, za razliku od njegova završnog dijela, nije našao nikakve zamjerke.⁶⁶ I Mihalović je sasvim sigurno ovakvim razvojem događaja barem dijelom odahnuo jer je i kao narodnjački pristaša mogao svugdje mirno iznositi kako Kršnjavi od početka ak. g. 1884/1885. nije bio predavač na Bogoslovnom fakultetu u zgradi Sjemeništa. K tomu, osim imenikâ, i drugi arhivski izvori dobrim dijelom potvrđuju Smetiškove navode, a ništa pritom ne opovrgavaju. To dokazuje i dopis nadbiskupa Josipa Mihalovića izvanrednom profesoru Izidoru Kršnjavom od 29. travnja 1878. U njemu on napominje kako će Poglavarstvo, kojemu su odnosi Sjemeništa „poznati, i vrieme predavanja označiti za tekuće poljeće, kano i broj urah za svako poljeće budućih školskih godina.“⁶⁷ Nadbiskup je taj dopis, koji je osobno poslao Kršnjavom, poslao i kao prilog pisma ravnatelju Sjemeništa dr. Matunciju. To da nadbiskup Mihalović 29. travnja 1878. „dozvoljuje da se predaje poviest crkvene umjetnosti“⁶⁸ razvidno je iz urudžbenog zapisnika Sjemeništa, kao i to da „Rektorat dne 27. travnja podnosi Uzoritom g. Nadbiskupu mnenje o predavanju crkvene umjetnosti“⁶⁹. Međutim, ne znamo je li Kršnjavi zaista podnosio svake godine novu zamolbu za predavanje, kao što tvrdi Smetiško, ili je nakon prve zamolbe 1878. sve pretvoreno u neku vrstu običajnog prava koje se u slučajevima poput ovoga lako i bez problema može dokinuti.

No, Smetiško u zaključku navodi da bi za neformalne slušače kolegija, koji kolegij nisu ni upisali pa ga, shodno tome, ne moraju uopće slušati ni kome zbog toga polagati račune, „bila grdna sramota slušati predavanja čovjeka koji se je drznuo griješiti proti zakonu crkve“ i „koji je na sebe navalio žig infamije“. On komentira njihov čin ovako: „Uradiše klerici kao kršćani katolici od Boga im plaća, a od pravednih ljudi čast“ te, poručivši da je napisao sve svjesno, iskazuje uvjerenje da nadbiskup stoji na strani Katoličke crkve.⁷⁰

Naglasak da s Kršnjavim Sjemenište *de iure* nema nikakvoga poslovnoga (među)odnosa, pa posljedično ni slušači kolegija nisu zapravo uopće službeno slušači kolegija i mogu ga samim time prestati slušati kad god žele, pravno gledano, jest srž svega. To je ujedno i jasan odmak od navedene *Pozorove* logike, iznesene 3. veljače. Nasuprot tome, iz *Očitovanja* ravnatelja Smetiška posljedično slijedi da se nitko ne treba opravdavati ako iz svoje kuće otjera gosta iz kojega god to bilo razloga, tim više ako je taj gost nepozvan ušao u kuću.

⁶⁶ Pismo Mihalovića Strossmayeru od 20. veljače 1885. u: BALABANIĆ I KOLANOVIĆ 1999: 400-403.

⁶⁷ NAZ, fond Nadbiskupsko bogoslovno sjemenište, br. spisa 41/1878.

⁶⁸ Istote, Urudžbeni zapisnik 24, br. 42.

⁶⁹ Isto, br. 41.

⁷⁰ *Očitovanje*.

Slično, samo nešto kraće i bez spominjanja neovlaštenoga predavanja, Smetiško je ranije, 6. veljače 1885, pisao i nadbiskupu Mihaloviću. Zbivanja su oko dvoboja, a za što krivnju snosi Smetiško, otkrila spomenuti detalj. Moguće je i da je u toj prvoj fazi Smetiško zbog svojega propusta htio prešutjeti neovlašteno predavanje Kršnjavoga. Također, i dokumenti pokazuju da Kršnjavi i njegov predmet na Bogoslovnom fakultetu u ak. g. 1884/1885. nisu nigdje registrirani,⁷¹ a iza zatvorenih vrata (s obzirom na to da u novinama taj dio nije problematiziran) za razjašnjavanje situacije bio je zainteresiran i sâm ban Khuen-Héderváry. On u pismu 6. ožujka 1885. „[P]ovodom očitovanja rektora nadbiskupskoga sjemeništa u Zagrebu, M. Smetiška priobćenog u Katoličkom listu», poziva Kršnjavog «da mi podnese izvješće o tom, da li je Veleučenorost Vaša držala svoja predavanja u nadbiskupskom sjemeništu u svojstvu sveučilišnog profesora?», pita ga dalje jesu li „ta predavanja bila obligatna“ te je li „Kr. zemaljska vlada odnosno sveučilišni rektorat imala znanja o tom predavanju“. Na kraju od Kršnjavog traži da mu navedene „odnosne dekrete kojimi nadbiskupski ordinariat ta predavanja odobrava odnosno dozvoljuje.“⁷²

Crkveno učiteljstvo i pokušaj dolaska do crkveno-pravnih učinaka u sjeni političkih rivaliteta unutar Crkve

Stubokom različita politička stajališta Strossmayera i Mihalovića načelno nisu smjela zasjenjivati način poimanja crkvenog zakonodavstva prilikom tumačenja pojedinih crkveno-pravnih odredbi o kaznama zbog dvoboja. No, da se iza zatvorenih kaptolskih vrata nije znalo dosljedno doskočiti problemu, vidljivo je usporednom analizom pisama nadbiskupa Mihalovića biskupu Strossmayeru i pisma nadbiskupa Mihalovića papinskome nunciju Serafinu Vannutelliju.

Tako nadbiskup Mihalović u pismu Strossmayeru 20. veljače 1885. iznosi da je Kršnjavi došao k njemu, pozvao se na „čast i savjest“ te izjavio „kako su mu crkvene kazne u pogledu sudionika u dvoboju sasna nepoznate“. Mihalović iznosi za Kršnjavoga kako je „njegov dosadašnji život (...) bio posve u skladu sa zakonima Crkve“ da je mu je on osobno došao i da njegova „izjava isključuje tvrdokornost“ te da zato treba smatrati da „po općem sudu kanonista (...) nikako nije upao u izopćenje.“⁷³ I kasnije je Kršnjavi navodio kako nije „ni izdaleka slutio

⁷¹ Usp. NAZ, fond Veliki kancelar, *Imenik redovitih slušača kr. Sveučilišta Franje Josipa I. škol. god. 1884.-85.*, nasuprot npr.: Isto, *Imenik redovitih slušača kr. Sveučilišta Franje Josipa I. u škol. god. 1878.-79.* i nasuprot imenicima iz drugih godina, uključivo i zadnju 1883/1884. Dok je za razdoblje od 1878/1879. do 1883/1884. navedeno uvijek da Kršnjavi predaje, u 1884/1885. nema mu traga.

⁷² ARLIKUM HAZU, fond Ostavština Kršnjavi, K2-f1, Službeni dokumenti Mudroslovnog fakulteta i Odjela za bogoštovlje i nastavu 1881. – 1888., dopis bana od 6. ožujka 1885.

⁷³ Mihalovićevo pismo Strossmayeru od 20. veljače 1885. u: BALABANIĆ I KOLANOVIĆ 1999: 400-401.

kakove će posljedice imati taj moj dvoboj, jer nisam znao za zaključak Koncila protiv svih koji sudjeluju kod duela, bilo kao sekundanti ili kao duelanti.⁷⁴ No, istaknimo da neznanje opravdava samo ako je riječ o nečemu za što osoba nije odgovorna, a takvo što se, pogotovo u osobe koja predaje na Bogoslovnom fakultetu, ne može pretpostavljati. Dapače, upravo je suprotno. Također, dotadašnji život Kršnjavoga i isključenje tvrdokornosti, ako je sve to uistinu bilo na način na koji tvrdi Mihalović, jesu dobar argument o iskrenosti traženja oprosta, ali ni u kojem slučaju nisu varijabla koju treba uzeti u obzir prilikom odgovora na pitanje je li on izopćen. Strossmayer je u svojim zavjereničkim razmatranjima čak smatrao da je ovo pismo napisano pod utjecajem otpalog svećenika i smjernog narodnjaka (i samim time dvostrukog mu neprijatelja) Josipa Miškatovića.⁷⁵

Očito je i sâm nadbiskup bio svjestan vlastite šupljikave argumentacije pa u pismu papinske nunciju 21. veljače 1885. implicira nešto sasvim drugo. Ondje on, koji je dan ranije – u pismu upućenom čak u prvome redu vlastitom političkom oponentu, a ne toliko biskupu – tvrdio da izopćenja uopće nema, navodi kako je Kršnjavoga „potaknuo“ da napiše zamolbu „Svetom Ocu u svrhu postignuća Apostolskog odriješnja“, pri čemu „u međuvremenu sjemeništarci“ neće pohadati predavanja.⁷⁶ Da je nadbiskup zaista smatrao da u ovome slučaju nema izopćenja, za ovakvim riječima, koje pretpostavljaju svijest o izopćenju *latae sententiae*, ne bi bilo potrebe.

Postoje i druge značajne razlike u tim dvama pismima, iz kojih se također odražava i političko razmimoilaženje dvojice najmoćnijih ljudi Crkve u Hrvata onoga doba. Mihalović Strossmayeru iznosi kako proglašenje kazne ne donosi nitko iz Sjemeništa, već „ovlaštenu sudac“, implicirajući neizravno da to ondje netko – odnosno u ovim pitanjima Strossmayeru blizak Smetiško – jest učinio ili dao učiniti.⁷⁷ Nasuprot tome, zaista nije točno da je itko to učinio ili dao učiniti. Već sljedeći dan Mihalović papinske nunciju piše kako se „posve neutemeljeno“ pisalo da su to učinili sjemenišni poglavari.⁷⁸

No, rivalitet Mihalovića i Strossmayera zbog političkih pitanja najrazvidniji je kad zagrebački nadbiskup optužuje pisca završnoga dijela Smetiškova *Očitovanja*, koje izrijeком hvali ponašanje bogoslova i napada Kršnjavoga. Kardinal Mihalović u pismu Strossmayeru autora Smetiška etiketira kao „Vaše gospodstvo“. Sve, dakle, upućuje da Mihalović ni najmanje ne dvoji u povezanost Strossmayera i Smetiška. Zagrebački nadbiskup svojem kolegi u Đakovu poručuje da je time

⁷⁴ ARLIKUM HAZU, fond Ostavština Kršnjavi, K11-f1, Tekst upućen velečasnom ocu, nedatirano.

⁷⁵ Usp. Strossmayerovo pismo Vannutelliju od 9. ožujka 1885. u: BALABANIĆ I KOLANOVIĆ 1999: 420-421.

⁷⁶ Usp. Mihalovićevo pismo Vannutelliju od 21. veljače 1885. u: Isto: 404-405.

⁷⁷ Usp. Mihalovićevo pismo Strossmayeru od 20. veljače 1885. u: Isto: 400-401.

⁷⁸ Usp. Mihalovićevo pismo Vannutelliju od 21. veljače 1885. u: Isto: 404-405.

dopustio sebi tolike psovke, izazvao zgražanje te da „zato naknadno obilje sličnih za sebe“ može očekivati. Ne zaboravlja pritom napomenuti da će ravnatelj Sjemeništa Smetiška pozvati na odgovornost, kao i urednika *Katoličkoga lista* jer je i u njemu *Očitovanje* objavljeno.⁷⁹

Mihalović je očito znao na kojemu mjestu može povući kakvu granicu. Iza zatvorenih vrata je u svojoj domovini tvrdio da izopćenja *latae sententiae* uopće nema. Crkvena su glasila pod njegovom kontrolom iznosila izriječom da izopćenje *ipso facto* postoji, ali obazrivo, ne napadajući osobno Kršnjavoga (za razliku od neodvisnjačkoga *Pozora*). A sâm je, pak, Mihalović, hvaleći lik i djelo Kršnjavoga, papinskom nunciju podastro ono što je očito bila istina – da se Kršnjavi svojim činom sâm izopćio. Ako je ovo što smo naveli Strossmayer prije samo slutio i – prema vlastitim riječima – ne vjerujući sasvim u to, razvoj događanja spustio ga je na zemlju. Također, iz Strossmayerovih je korespondencija vidljivo kako je on bio protiv ostavke, u ovome slučaju njegova istomišljenika Smetiška. To je svoje stajalište iznosio, uz ostalo, i zbog bojazni da će na Smetiškovo mjesto zasjesti netko narodnjacima počudniji i svjetonazorski liberalniji, kao npr. Franjo Iveković ili Florijan Činček, koji su bili i njegovi politički oponenti te koje opisuje neprikladnima za navedenu službu. To je, smatra Strossmayer, zadnja linija obrane, sudeći prema njegovu pismu Vannutelliju, napisanom nakon što je iz Budimpešte primio Mihalovićevo pismo, što je omogućilo da pohvata sve konce slučaja tada kada je već bura izazvana dvobojem polagano jenjavala. No, prije ikakva govora o novim kandidatima, smatra da je krucijalno, prvo, poručiti da je Smetiško bio u pravu u slučaju afere dvoboja te, drugo, postići da ravnatelj Sjemeništa i poglavari ostanu na svojim položajima. Uostalom, radi toga i piše nunciju.⁸⁰

*Ante Starčević o dvoboju u sjeni rivaliteta s Josipom Jurjem
Strossmayerom u svjetovnim pitanjima*

Pravaška je *Sloboda* iz pera Ante Starčevića⁸¹ u šest navrata pisala o temi.⁸² Starčević, ukazujući na učestalost dvoboja, čudeći se stoga što je ovaj čin uskovitlao prašinu te zapažajući da se „sva kaša prolila na gnjate samo jednog dvobojnika“,

⁷⁹ Usp. Mihalovićevo pismo Strossmayeru od 20. veljače 1885. u: Isto: 400-403.

⁸⁰ Usp. Strossmayerovo pismo Račkomu od 19. veljače 1885. u: ŠIŠIĆ 1930: 161; Strossmayerovo pismo Vannutelliju od 9. ožujka 1885. u: BALABANIĆ I KOLANOVIĆ 1999: 416-429.

⁸¹ Ante Starčević u spomenutim je člancima nepotpisan. No, osim što je on i inače pisao takve „uvodnike“, kao autora ga bez ograde navodi Mirjana Gross u: GROSS 2000: 595-596. Uz to, da je on autor, jasno je i iz reakcije *Pozora* od 23. veljače 1885, 1-2, gdje se opisuje i dio autorova, tj. Starčevićeva obrazovnog puta.

⁸² Usp. *Sloboda*, 17. veljače 1885, 1-2; 18. veljače 1885, 1; 19. veljače 1885, 1; 20. veljače 1885, 1; 21. veljače 1885, 1; 2. ožujka 1885, 1.

negoduje jer je došao u situaciju da mora pisati o ovoj temi. Pritom on ipak nije glorifikator dvoboja – dapače, svrstava ga u red „barbarskih pojavljenih“. No, protivi se onima u *Pozoru* koji misle da bi u ovom slučaju biskup (ili bilo tko drugi) dvobojnike trebao smatrati izopćenima, pa čak i ako je dvoboj notoran i ako je taj biskup dvobojnike osobno slučajno vidio. Starčević, slično *Narodnim novinama*, sve uspoređuje s građanskim sudom i pravnim načelom presumpcije nevinosti. Tako i naglašava da je daleko od krađe do osude, a još dalje od dvoboja do izopćenja. Poziva se pritom na tridentske odredbe, ali miješa ono što taj crkveni sabor govori o izopćenjima *latae sententiae* i *ferendae sententiae* i svodi zapravo sve na ovu drugu vrstu kazne. Na toj premisi, Starčević zatim sugerira *Pozorovu* piscu da „mi smo pripravnici, kad nebudemo imali drugoga posla i nebude nam se dalo spavati“ iznositi mu tridentske zaključke. Pravaški prvak za nadbiskupa Mihalovića u ovome slučaju iznosi kako je „radio i kao čovek pametno i pošteno, i kao crkven dostojanstvenik samo je izvršio verno nalog trientskoga sabora“. Dok njega hvali, za Strossmayerov stav ipak pouzdano ne zna, premda ga, piše, može pretpostavljati. Tako za tekuća zbivanja iznosi da su „vatra nastala zubljom magjarsko-magjarsko-slavoserbskom i neznamo čijom još“. ⁸³ Prilikom spominjanja „slavoserba“, koji u njegovoj viziji označavaju dvostrukoga roba (od latinskih izraza *sclavus* i *servus*, što oba označavaju sužnja), on misli na inteligenciju bez ideala, spremnu služiti stranim gospodarima. Prema njemu, inače „slavoserba“ ima u svakome narodu. No, u ovome je kontekstu mislio na *Pozor* i politički krug oko njega, uključivo i đakovačkog biskupa. S druge strane, sâm Strossmayer je Starčevićovo pisanje o dvoboju, ne apostrofirajući ništa više i detaljnije, ocijenio ludim, a njegovu glavu taštom i praznom. ⁸⁴

Starčević ipak ne istupa s gledišta da je crkveno zakonodavstvo suvišno i da bi trebalo nešto promijeniti u crkvenom zakonodavstvu. Pritom ne iznosi da je nezadovoljan jer promjena ne nastupa u pravcu za koji se zalaže, već ima na pameti da situacija upravo sada jest onakvom kakvom je on prikazuje, odnosno da se u kaznu izopćenja u ovome slučaju ne upada samim činom izvršenja djela. Stoga ne kritizira Crkvu kao takvu, nego sve one unutar nje koji, drži on, pogrešno misle. ⁸⁵

Iako Starčević nudi u narednim člancima povijesne prikaze o problematici izopćenja da bi, prema nekima, „pokazao“ da ono „u njegovo vrijeme više nema smisla“ ⁸⁶, on ipak, tim interpretacijama nasuprot, iznosi kako „[S]vako složeno društvo, bez razlike da-li je duhovno, političko, zabavno, itd. ima pravo na izobćenje; bez njega društvo nemože se ni pomisliti, jer nebi moglo obstajati kad

⁸³ Isto, 17. veljače 1885, 1.

⁸⁴ Usp. Strossmayerovo pismo Račkomu od 8. ožujka 1885. u: ŠIŠIĆ 1930: 165.

⁸⁵ Usp. *Sloboda*, 17. veljače 1885, 1-2; GROSS 2000: 596; *Katolički list*, 26. veljače 1885, 68-69.

⁸⁶ GROSS 2000: 596.

se nebi moglo rešiti članovah koji njemu škode, i stežavaju postignutje njegove svrhe.⁸⁷ Prema istim interpretacijama, Starčević ustaje protiv toga što Crkva i neka druga, poput dvoboja jednako teška, djela ne žigoše kaznom izopćenja i smatra da je takvo što „sablazan“.⁸⁸ Međutim, on je zaista te riječi iznio kao dio upita (pitajući se je li tomu tako), a ne kao dio konstatacije. No, nakon toga naveo je i razloge („ta vera da u dvoboju bog odlučuje, uzrokom je da crkva svom žestinom progoni dvoboj, a ne ubojstvo i razbojničtvo“) koji su ga doveli do zaključka da su upravo oni „dosta za razumiti zašto i crkva i svetovna vlast napeše svu snagu proti dvobojnikom“ te da su dvobojnici „zlotvori“ koji „razširuju svoj moral“.⁸⁹

Pravaškome je prvaku, dakako, onkraj ove rasprave, u prvome redu cilj ipak bio da njegovi stranački kolege – dvobojnik Pavlović te sekundanti David Starčević i Andrija Bakarčić – kroz slučaj prođu neokrznuti. Uostalom, David Starčević, premda također nagle naravi, bio je u narodu obljubljenija politička ličnost nego mladi Milan Pavlović pa je tim više postojala potreba i da se stane u njegovu obranu. Dapače, premda je Ante bio najugledniji pravaš, prezimenjak i rođak mu David, pomalo priprostoga stila, bio je, kao pravi pučki tribun u to doba, od svih pravaša najbliži narodu. Također, s obzirom na sve veći broj pravaških simpatizera među svećenstvom, osobito mlađim, Anti Starčeviću, sve da je tako i mislio, sigurno ne bi bilo oportuno zaoštravati odnose na način da poručuje da Crkva kao takva nije u nečemu u pravu, već samo da neki unutar Crkve u nečemu nisu u pravu. Vrijedi i obratno – usprkos Starčevićевой dugogodišnjoj kritičnosti prema mnogim negativnostima unutar Crkve, ne bi pravaši ni zadobivali sve veće simpatije svećenstva da je on bio protiv Crkve kao takve.

U naznačenom svjetlu obrane svojih stranačkih kolega valja dijelom promatrati i Starčevićevo pozitivno vrednovanje uloge svjedoka i sekundanata, kad već nije mogao izravno braniti Pavlovićev čin. Svjedoci su, prema njemu, „pametni“ i čuvaju dvobojnike koji bi u četiri oka, da nitko na njih ne pazi, još više bjesnjeli jedan na drugog.⁹⁰

Reakcije novina bliskih Crkvi na Starčevićeve teze

Starčeviću su žestoko odgovorili *Pozor* i *Katolički list*. Glavni je žalac *Pozorova* odgovora na članke u *Slobodi* usmjeren na Starčevićevo nerazlikovanje kazne izopćenja *latae sententiae* i *ferendae sententiae* te na njegove s time povezane

⁸⁷ *Sloboda*, 18. veljače 1885, 1.

⁸⁸ GROSS 2000: 596.

⁸⁹ *Sloboda*, 20. veljače 1885, 1.

⁹⁰ Usp. Isto, 2. ožujka 1885, 1, navedeno prema: *Katolički list*, 12. ožujka 1885, 87. (Naime, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu nema *Slobodu* iz ožujka 1885. pa nam članak u originalu nije bio dostupan, no *Katolički list* osvrnuo se i na taj Starčevićev članak.)

kritike o izostanku nekakva procesa nakon kojeg bi se dosudila možebitna kazna. Starčeviću se spočitava da je zaboravio ono što je na „bogoslavnom fakultetu peštanskoga sveučilišta učio o crkvenom pravu“. *Pozor* u odgovoru detaljnije argumentira i strukturu tridentskog teksta da bi jasno i nedvosmisleno iz njega iščitao kako je ovdje riječ o izopćenju *latae sententiae* u koje se upada *ipso facto*. *Pozor*, nakon što je konstatirao da dalje neće objašnjavati detalje o raznim vrstama crkvenih kazni, dostupnima u udžbenicima, polemički poziva Starčevića, imajući na umu njegov uvod o (ne)spavanju, „da zadobije ‘posla i da mu se spava’ samo da nas poštedi onakovim tumačenjem crkvenih ustanova“.⁹¹

Katolički list je o problematici donio nepotpisan članak „Cause célèbre“, razlomljen na čak četiri obimna tjedna nastavka. Ondje naširoko prikazuje crkveno, ali i društveno stajalište o dvoboju tijekom povijesti, problematiku crkvenih kazni u ovome kontekstu itd. To poluslužbeno glasilo Zagrebačke nadbiskupije, na koje je samim time nadbiskup Mihalović morao imati znatan utjecaj, uopće ne žigoše poimence teškim epitetima Kršnjavoga, nekadašnjega suradnika lista i čovjeka čiji je politički pogled uperen u istome smjeru kao što je i nadbiskupov. Oštrica je toga tjednika usmjerena primarno protiv Starčevića, kojega se ne spominje imenom, već ga se, tijekom svih nastavaka i tijekom sva četiri tjedna, nebrojeno mnoštvo puta naziva „Muezinom“ koji „sa Slobodina minareta“ „telali 5 dana“. Doduše, iz pisanja lista jednoznačno ne može slijediti ništa drugo nego da Kršnjavi zaista već jest izopćen, ali je gotovo čitav ekspoze dan u kontekstu odgovora Starčeviću i s nakanom da ispravi brojne njegove tvrdnje.⁹²

Sukob Starčevića s jedne strane te *Pozora* i *Katoličkog lista* s druge strane ne vodi se nikako oko pitanja smisla crkvenog izopćenja kao takvog. Sukob se vodi oko nastanka i procedure, odnosno naravi izopćenja u konkretnome slučaju dvoboja. No, premda je zajednička točka *Pozoru* i *Katoličkome listu*, kako smo gore naznačili, to što činjenično iznose kako je ovdje riječ o izopćenju unaprijed izrečenom, osobne mete napada spomenutih dvaju listova stubokom ih međusobno razdvajaju. Također, i *Narodnim novinama*, i *Katoličkom listu*, i *Slobodi*, bez obzira na sve razlike, ipak je zajedničko da ne istupaju osobno protiv nekoga od pojedinaca koji su sudionici dvoboja. Veću koncesiju Kršnjavom – kao što su to učinile *Narodne novine* i *Sloboda* ističući da izopćenja ni za koga još nema te štiteći tako i dvobojnike iz vlastite političke opcije – *Katolički list* ipak nije mogao, niti smio dati. Od žešćih osobnih napada, dakle kronološkim redom, *Pozor* napada Kršnjavoga, Starčević napada *Pozor*, a *Pozor* i *Katolički list* napadaju Starčevića. Tako različita stajališta o dvoboju i s njime povezanom izopćenju, kao i način govora (ili šutnje) o pojedincima uključenima u slučaj postaju ujedno i odraz svrstavanja novina uz određenu političku opciju.

⁹¹ *Pozor*, 23. veljače 1885, 1-2.

⁹² Usp. *Katolički list*, 26. veljače 1885, 67-69; 5. ožujka 1885, 77-79; 12. ožujka 1885, 85-88, 19. ožujka 1885, 93-96.

Crkveno-pravni i politički epilog

„Čim sam doznao da su me u sjemeništu proglasili izključenim iz crkve, molio sam Svetu Stolicu da me opet primi u krilo Katoličke crkve. Sveta Stolica je moju molbu uvažila, a na temelju toga me je kanonik Kržan u nadbiskupskoj kapeli ispovjedio te primio u krilo crkve, riješivši me posljedica u neznanju počinjenoga grijeha. Čudio sam se poslije da sekundanti Bakarčić i David Starčević nisu bili isključeni iz crkve. David Starčević je kod ispovijedi dobio apelaciju a da nije trebao biti formalno na novo primljen u crkvu. Tu je dakle bilo posredi ponešto politike“⁹³, napisao je Kršnjavi u već citiranom pismu/bilješka naslovljenima „velečasnom ocu“. Osim navedenoga, nemamo nikakvih drugih obavijesti o tome što je u crkveno-pravnom pogledu bilo s drugim izopćenicima zbog dvoboja. Ne znamo jesu li kao katolici uopće tražili ikakav oprost od Apostolske stolice ili su, što je najvjerojatnije i što riječi Kršnjavog potvrđuju, s obzirom na to da ih, za razliku od njega, nitko nije osobno prozivao, i oni i njihovi bližnji svoje živote nastavili voditi, praveći se da kao sudionici dvoboja nisu izopćeni, prepustivši stvar zaboravu vremena. No, poznat je crkveno-pravni epilog slučaja prema Kršnjavome. Taj epilog podupire riječi što ih je sâm Kršnjavi iznosio. Naime, Strossmayer se, pišući 8. svibnja 1885. svojem političkom istomišljeniku Franji Račkome, snebivao nad izrazima zahvalnosti papi, upućenima u „jučerašnjem *Pester Lloyd*“, zbog dobivenog oprosta za Kršnjavog. Ta „hvala dolazi“, smatra on, „od samoga bana“. Đakovački biskup ocjenjuje da je možebitnom (i kasnije ostvarenom) skorom političkom usponu njegova onedavnoga političkog oponenta time „i Papa nekim načinom kooperirao“.⁹⁴ Kao perspektivnoga člana vladajuće narodnjačke većine, Kršnjavoga je zaista ban Khuen-Héderváry štitiťo pa su obojica sasvim sigurno zadovoljna konačnim epilogom. Međutim, đakovački biskup, kao što je razvidno i iz ostatka njegove korespondencije, optužuje Kršnjavoga za neiskrenost prilikom traženja oprosta i za neprisutnost kajanja jer da se nakon svega nije ispovjedio i pričestio – suprotno izjavi Kršnjavoga koji spominje ispovijed kod kanonika Kržana – pa iz te premise grade daljnje ocjene. Takvo stajalište, dakle, nije rezultat nekih njegovih saznanja (jer dokaze ne nudi), već prije (s obzirom na to da puno kasnije Kršnjavi tvrdi privatno nešto drukčije) apriorističke i nedokazane teze da njegov osobni i politički neprijatelj naprosto sâm po sebi mora biti takav. Kršnjavi oprost traži, drži Strossmayer, ne zbog samoga oprosta, već isključivo zato što bi bez njega morao trpjeti političku štetu. Sveta stolica je, prema Strossmayeru, odgovorna u onoj mjeri u kojoj nije prozrela za njega neiskrenog Kršnjavog, a ne zato što je Khuen-Héderváry, štiteći Kršnjavog, tobože utjecao da do oprosta

⁹³ ARLIKUM HAZU, fond Ostavština Kršnjavi, K11-f1, Tekst upućen velečasnom ocu, nedatirano.

⁹⁴ Strossmayerovo pismo Vannutelliju od 13. svibnja 1885. u: BALABANIĆ I KOLANOVIĆ 1999: 470-473.

dođe. Strossmayer slične misli iznosi u neformalnijem pismu dugogodišnjem prijatelju i političkom istomišljeniku, kolegi svećeniku Račkome, kao što ih iznosi i Vannuteliju. Ipak, papinskome nunciju ne spominje ulogu bana i kooperiranje pape Lava XIII. na bilo koji način u ovome slučaju.⁹⁵

Strossmayer je poživio još dugih dvadeset godina, sve do 1905, kada umire kao „zacijelo u svijetu najpoznatiji Hrvat“.⁹⁶ Ante Starčević doživio je 1895. i konačan raskol Stranke prava, odijelivši se s istomišljenicima u Čistu stranku prava, u kojoj je bio do smrti iduće godine. Duelanti zbog svojega čina nisu imali nikakvih daljnjih posljedica pa možemo reći da je afera dvoboja u političkome smislu završila prilično sretno za njih. Naime, Milan Pavlović treći je put postao narodnim zastupnikom na izborima 1887.⁹⁷ A Izidor Kršnjavi, pak, osim što više nije predavao na Bogoslovnom fakultetu i osim što nije, kao dotad, pisao hvale Hermanu Bolléu u *Katoličkome listu*⁹⁸, dugi niz godina nije skrenuo, prilikom pristupanja narodnjacima, čemu je kumovao Ivan Vončina, sa zacrtanog političkog pravca s 1884. koji će ipak umnogome rezultirati i dobiti hrvatske kulture, posebice kad od 1891. stupa na dužnost predstojnika Odjela za bogoštovlje i nastavu. Pritom će puno kasnije, referirajući se i na ovaj događaj dvoboja, Kršnjavi isticati kako nikada nije „ni teoretično ni praktično otpao od kršćanstva“ te da povoda tome nije dao nigdje u vlastitim predavanjima i spisima.⁹⁹

Zaključak

Ovdje opisana zbivanja pokazala su osnovanost tvrdnje da su reakcije na dvoboj u kojemu je sudjelovao Kršnjavi u velikoj mjeri posljedica u svijest inkorporiranih apriorističkih stajališta te odraz s njima povezanih političkih svrstavanja aktera i komentatora zbivanja. Tome u pravilu svjedoče i javna pisanja četiriju različitih listova, interne reakcije Strossmayera i Mihalovića te *Očitovanje* Smetiška. Unutar Crkve nije se različito gledalo na čin dvoboja (dapače, čak se i Starčević u tome nije toliko razlikovao), ali su se različite stvari naglašavale, odnosno prešućivale kad je

⁹⁵ Usp. Isto te Strossmayerovo pismo Račkomu od 8. svibnja 1885. u: ŠIŠIĆ 1930: 171. S obzirom na sve navedeno – i ovdje i iznad u dijelu o vrstama kazni i nadležnosti za dobivanje oprosta – bilo bi pogrešno reći da je do oprosta došlo *zato što* je ban štitio Kršnjavoga i pri tome se pozvati na ovdje iznesene Strossmayerove misli, kao što to čini Mirjana Gross (GROSS 2000: 596). Čak i da iz svega jasno proizlazi da je zavjerama često sklon Strossmayer to što tvrdi Gross i mislio o razlozima dobivanja oprosta (a ne proizlazi – Strossmayer nigdje ne optužuje Apostolsku stolicu za ono što je njoj ionako pridržano, a to je čin oprosta), to još ne znači da bi ti svjetovni politički razlozi uistinu bili važni za dobivanje oprosta od Apostolske stolice.

⁹⁶ BANAC 2013: 31.

⁹⁷ Usp. TURKALJ 2009: 416.

⁹⁸ Usp. DAMJANOVIĆ 2009: 253.

⁹⁹ ARLIKUM HAZU, fond Ostavština Kršnjavi, K11-f1, Tekst upućen velečasnom ocu, nedatirano.

riječ o kanonskim procedurama i učincima zbog sudjelovanja pojedinaca (odnosno, u ovom slučaju Kršnjavoga) u dvoboju. Oni koji dijele političke poglede istovjetne Kršnjavome (nasuprot oponentima koji ističu neiskrenost njegova pokajanja koje je manifestirano samo zbog političkih razloga), u novinama i u privatnoj korespondenciji obazrivije postupaju prema njemu, pronalazeći mu opravdanja i prešućujući neke okolnosti prilikom razmatranja u kanonskom pogledu nužnih posljedica. Politička stajališta uzrokuju u Mihalovića, ali samo u tada javno nedostupnoj korespondenciji s pojedincima iz Hrvatske, iskazivanje različitih kanonskih razmišljanja u odnosu na ono što i Strossmayer i aktualno crkveno zakonodavstvo iznose. S obzirom na svijest o svjetovnom korijenu navedene razlike u stajalištima, ta se razlika u bitnome ipak sasvim gubi kad je riječ o korespondenciji s papinskim nuncijem. U svakom slučaju, oprost koji je zbog sudjelovanja u dvoboju Kršnjavi dobio od Apostolske stolice, s njezine strane ni u kojemu slučaju nije bio politički motiviran.

Bibliografija

Arhivski izvori

Arhiv likovnih umjetnosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (ARLIKUM HAZU),
fond Ostavština Kršnjavi.

HR-HDA-804, fond Izidor Kršnjavi.

Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu (NAZ)

fond Veliki kancelar.

fond Nadbiskupsko bogoslovno sjemenište.

Objavljeni izvori

BALABANIĆ, Josip, Josip KOLANOVIĆ (prir.). 1999. *Korespondencija Josip Juraj Strossmayer – Serafin Vannutelli: 1881 – 1887*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv – Kršćanska sadašnjost – Dom i svijet.

DENZINGER, Heinrich, Peter HÜNERMANN. 2002. *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i čudoređu*. Đakovo: Karitativni fond UPT „Ne živi čovjek samo o kruhu“.

HINKOVIĆ, Hinko (ur.). 1884. *Kazneni zakon: od 27. svibnja 1852 sa naknadnimi, pojedinih ustanovah tičućimi se zakoni i naredbami: odgovornost bana i odjelnih predstojnikah kr. zem. vlade: prekršaji doznačeni uredovanju političkih oblastih i postupak glede istih: uvjetni dopust kažnjenikah: nutarnja uredba kr. zem. kaznionu u Lepoglavi*. Zagreb: Naklada Knjižare Mučnjak i Senftelebena.

KRANJČIĆ, Stjepan (ur.). 1890. *Kazneni zakon o zločinstvih, prestupnih i prekršajih od 27. svibnja 1852. s naknadnimi zakoni i naredbami*. Zagreb: Knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch).

Saborski dnevnik kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, god. 1884./87. 1887. Sv. 1. Zagreb: Narodne novine.

ŠIŠIĆ, Ferdo (ur.). *Korespondencija Rački – Strossmayer*. 1930. Knj. 3. Ur. Ferdo Šišić. Zagreb: Tisak Nadbiskupske tiskare.

Periodika

Das Vaterland, Beč (1885.)

Katolički list, Zagreb (1885.)

Narodne novine, Zagreb (1885.)

Pozor, Zagreb (1885.)

Sloboda, Zagreb (1885.)

Literatura

ARTUKOVIĆ, Mato. 2006. Izidor Kršnjavi kao brodski zastupnik u Hrvatskom saboru 1884.-1887. *Scrinia Slavonica* 6/1: 217-218.

- BANAC, Ivo. 2013. *Hrvati i Crkva. Kratka povijest hrvatskog katoličanstva u modernosti.* Zagreb – Sarajevo: Profil – Svjetlo riječi.
- BELAJ, Ferdinando. 1901. *Katoličko crkveno pravo.* Tisak i Naklada Knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch).
- DAMJANOVIĆ, Dragan. 2009. Neogotička arhitektura u opusu Hermana Bolléa. *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam* 17/2: 243-267.
- GRIJAK, Zoran. 2004. O okolnostima upućivanja pisma bosansko-đakovačkog i srijemskog biskupa J. J. Strossmayera zagrebačkom nadbiskupu Josipu Mihaloviću 4. svibnja 1885. *Tkalčić. Godišnjak društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije* 8/1: 311-328.
- GRIJAK, Zoran. 2011. *Uspomene i Razgovori s biskupom Strossmayerom* Isidora Kršnjavoga kao povijesni izvor. *Scrinia Slavonica* 11: 97-181.
- GRIJAK, Zoran, Stjepan ĆOSIĆ. 2012. *Figure politike. Lujo Vojnović i Robert William Seton-Watson.* Zagreb: Hrvatski državni arhiv.
- GROSS, Mirjana, 2000. *Izvorno pravaštvo.* Zagreb: Golden marketing.
- GROSS, Mirjana, Agneza SZABO. 2002. *Prema hrvatskome građanskom društvu. Društveni razvoj u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća.* Zagreb: Globus.
- HOLJEVAC, Željko. 2014. Mađaroni i mađarizacija u Hrvatskoj između mita i zbilje u svjetlu hrvatsko-mađarskih odnosa u 19. stoljeću. U *Hrvati i manjine u Hrvatskoj. Moderni identiteti, Četvrti hrvatski simpozij o nastavi povijesti*, ur. Marijana Marinović, 99-117. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje.
- HORVAT, Josip. 1990. *Politička povijest Hrvatske.* Zagreb: August Cesarec.
- JAGER, Eric. 2006. *Posljednji dvoboj. Istinita priča o zločinu, sablazni i sudbenom dvoboju u srednjovjekovnoj Francuskoj.* Zagreb: Stih.
- KOLAR, Mira. 1995. Senjanin Josip Gržanić, pravaški političar, u obnovi Senja i Hrvatske. *Senjski zbornik* 22/1: 267-292.
- KRIŠTO, Jure. 1994. *Prešućena povijest. Katolička crkva u hrvatskoj politici 1850. – 1918.* Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- KRŠNJAVI, Iso. 1986. *Zapisci. Iza kulisa hrvatske politike.* Sv. I i II. Prir. Ivan Krtalić. Zagreb: Mladost.
- MATKOVIĆ, Stjepan, Zlatko MATIJEVIĆ. 2012. Hrvatski doktor Faust: u prigodi 85. godišnjice smrti Isidora Kršnjavog (1927. – 2012.). *Pilar: časopis za društvene i humanističke studije* 7/1: 203-209.
- OSTAJMER, Branko. 2018. *Narodna stranka u Slavoniji i Srijemu 1883. – 1903.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest
- PAVLIČEVIĆ, Dragutin. 1980. *Narodni pokret 1883. u Hrvatskoj.* Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- STRECHA, Mario. 2008. „*Mi smo Hrvati i katolici...*“. *Prvi hrvatski katolički kongres 1900.* Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga – FF press – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- ŠIDAK, Jaroslav, Mirjana GROSS i dr. 1968. *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914.* Zagreb: Školska knjiga.

- ŠKALABRIN, Nikola. 2004. *Kaznene mjere u Crkvi*. Zagreb – Đakovo: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Teologija u Đakovu, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku – Pravni fakultet.
- ŠOKČEVIĆ, Dinko. 2006. *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata. Kako se u pogledu preko Drave mijenjala slika drugoga*. Zagreb: Naklada Pavičić.
- TURKALJ, Jasna. 2003. Senj i Senjani u pravaškom pokretu 1880-ih godina. *Senjski zbornik* 30/1: 301-302.
- TURKALJ, Jasna, 2004. Stranka prava i izbori za Hrvatski sabor na području bivše Vojne krajine 1883. godine. *Časopis za suvremenu povijest* 36/3: 1021-1022.
- TURKALJ, Jasna. 2009. *Pravaški pokret 1878. – 1887*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.

Mrežne stranice

- <https://www.azoo.hr/app/uploads/uvezeno/manjine/Manjine.pdf> (posjet 26. kolovoza 2021)
- <http://catho.org/9.php?d=g1#b> (posjet 14. ožujka 2020)
- http://en.wikipedia.org/wiki/Apostolicae_Sedis_moderationi (posjet 14. ožujka 2020)
- <https://www.gradskagroblja.hr/default.aspx?id=382> (posjet 14. ožujka 2020)
- http://www.hismus.hr/media/documents/izlozbe/RODOSLOVLJE_KRSNJAVI_final_izlozba.pdf (posjet 14. ožujka 2020)
- <http://www.newadvent.org/cathen/05678a.htm> (posjet 14. ožujka 2020)

Reactions by the Croatian Media and Church to the Duel between People's Party Member Izidor Kršnjavi and Rightist Milan Pavlović in 1885.

The paper briefly introduces the relevant aspects of the political and ecclesiastical scene in Civil Croatia (*Banska Hrvatska*) in the mid-1880s. Emphasis is accorded to the socio-political status of Izidor Kršnjavi and his Copernican political turn, reflected in his decision to join the People's Party in 1884 at a time of rising Hungarian influence. Hungarian dominance was encouraged by Károly Khuen-Héderváry, the new *ban* (royal governor). This in turn led to the strengthening of the Statehood Right Party on the nationalist end of the political spectrum. The roles of Kršnjavi's former political patron and Đakovo Bishop Josip Juraj Strossmayer from the Independent People's Party and Zagreb Archbishop Josip Mihalović are also presented. Using archival materials from Kršnjavi's Bequest, themes such as the violation of the Croatian territorial parliament's dignity, the insulted honour of People's Party member Vaso Pauković and other personal grounds are examined. These may have been the underlying motives which led to the pistol duel between

Kršnjavi, a member of the People's Party, and Statehood Right Party member Milan Pavlović in 1885, after insults were hurled on the floor of Parliament. The course of the parliamentary debate culminating in a verbal altercation between Vaso Pauković and Milan Pavlović is also described in detail. The paper underscores the intersection between politics (People's Party, Statehood Right Party, Independent People's Party), the Croatian media (*Sloboda*, which featured contributions from Statehood Right Party leader Ante Starčević; *Pozor* and *Narodne novine*, which backed the People's Party and Independent People's Party respectively; and the Church-backed *Katolički list*) and the Church (Mihalović vs. Strossmayer, and the lower ecclesiastical structures personified by Mijo Smetiško, the director of the Archdiocesan Theological Seminary). To a large extent, and sometimes exclusively, they reflected the previous, politically conditioned *a priori* premises acted out by the participants in these events. How these premises manifested themselves is demonstrated on the basis of archival materials (from Kršnjavi's post as lecturer at the Theology Faculty and his later reminiscences on the duel and the associated circumstances) and the official aspect of the penalties stipulated for duels and the time and manner of their enforcement. In the case of Mihalović's letters to the Apostolic See, they were cast aside and therefore generated no internal canonical disputes at that time. In the case of Croatia's territory as a whole, they largely reflected the previous political, i.e., partisan, classification of their protagonists and commentators. This clearly stems from what they said (or did not) about the individuals involved in the case and their actions and the necessary official repercussions.

Keywords: Izidor Kršnjavi, Josip Juraj Strossmayer, Josip Mihalović, Ante Starčević, Milan Pavlović, Károly Khuen-Héderváry, People's Party, Right Party, duel, excommunication

Cljučne riječi: Izidor Kršnjavi, Josip Juraj Strossmayer, Josip Mihalović, Ante Starčević, Milan Pavlović, Károly Khuen-Héderváry, Narodna stranka, Stranka prava, dvoboj, izopćenje

Ivan Tomljenović
Antuna Štrbana 2
10000 Zagreb

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

53

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2021.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 53, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina d.d., Sveti Ivan Zelina

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*